

The Problem of Generation; Generational Studies and the Confusion Between Continuity and Change in Generational Cultures

Jabbar Rahmani

Associate Professor of Anthropology, Department of Cultural Studies, Institute for Cultural, Social, and Civilizational Studies, Tehran, Iran (rahmani@iscs.ac.ir)

Abstract

Generational studies have experienced significant growth in Iran over the past three decades, evolving into a recognizable research program or paradigm. Research paradigms, while illuminating certain aspects of reality, also obscure others by virtue of their inherent assumptions and methodologies. This article employs a meta-analysis of existing generational studies in Iran to identify their blind spots and implicit biases. Our findings indicate that these studies are largely grounded in a traditional-modern binary framework, often driven by the political climate following the 1997 Iranian presidential election. These studies typically position generations statically at opposite ends of this binary, emphasizing conflict and divergence. A static view of generations, coupled with a neglect of internal diversity, is a recurring theme. Consequently, generational studies necessitate a fundamental overhaul to foster a dynamic and nuanced understanding of generations that accounts for intra-generational diversity. Such a shift would enable a more creative and dynamic conceptualization of Iranian culture.

Social Problems of Iran

Journal, Vol. 15, No. 3, Autumn 2024, 91–128

Received: 10/7/2024

Accepted: 24/9/2024

Extended Abstract

1. Introduction

The issue of culture is an inseparable part of thinking in the social sciences, and today this concept broadly refers to patterns of life and thought. The concept of culture is typically delineated and analyzed through the lens of subsidiary categories such as gender, lifestyle, religiosity, generation, and so on. For this reason, rethinking these subsidiary categories alongside the central category of culture is part of the prevalent tradition of reflection and theorization about them, allowing us to reconsider the image and understanding they convey about culture. This article will examine the concept of generation and generational studies in Iran as a lens for understanding Iranian society and the tradition of social sciences in Iran. Since the 1990s, generational studies in Iran have gained increasing importance, resulting in numerous books, articles, and projects in this field. However, the key question is what topics these studies have highlighted and, more importantly, which aspects they have marginalized or overlooked regarding our understanding of culture. This article will address generational studies in Iran and the neglected areas within these studies.

2. Methodology

Meta-analysis falls under the category of systematic reviews; therefore, even though the studies conducted in a specific area may be scattered and unsystematic, meta-analysis is capable of organizing and rendering them meaningful. From this perspective, meta-analysis serves as a method for re-evaluating existing research practices and examining the impact of these practices on researchers' understanding, as well as on their results and findings, ultimately influencing the formulation of topics within the scientific domain. Based on the outcomes derived from these reviews concerning a particular topic, it paves the way for the development of new theories and empirical models. Since the results of previous studies often do not align with each other, meta-analysis assists us in extracting dimensions of understanding regarding the subject in existing studies, as well as identifying overlooked areas.

3. Findings

Generational studies in Iran were initiated and expanded due to the sensitivity of the political system regarding the changes occurring within society especially young generation in 1990s—changes that were significant enough to be acknowledged. These changes, largely driven by the youth, provided a platform for development and influence during the reformist movement

The Problem of Generation; Generational Studies...

of Khordad 2, 1376 (May 23, 1997). Consequently, substantial material and supportive resources were directed by state and academic institutions towards understanding this issue and formulating policies accordingly. In other words, generational studies were perceived as a governance issue rather than a matter of civil society. The central problematic of these studies revolved around the changes in the new generation compared to the previous one and the criteria associated with it—changes that were often deemed undesirable in terms of religious and political values, as well as lifestyle. These studies either aimed to provide a typology, analysis, and interpretation of various forms of change, ranging from consensus to conflict and contradiction, or they sought to refine the concept of generation within the context of Iranian society in their field of study, thereby expanding this area of research. As such, all studies were based on comparisons between two or three generations of the examined community members, analyzing and understanding the changes among them.

In generational studies, the ideological dimensions of such a problematization are crucial. The emphasis on the undesirability of changes in the new generation not only frames change as a negative value but also reflects a preference for stability, continuity, and stagnation within the values and culture of the previous generation. In other words, the primary driver of negative assessments regarding these changes is not society itself but rather the prevailing values and standards of the ruling class. From this perspective, the implicit goal of these studies is to reproduce the position of the dominant class within Iranian society, which they have represented within their utopian vision of cultural and value reproduction (hegemony). The stasis of the previous generation and the change of the new generation, although a key characteristic of these studies, has its roots in a broader logic and overarching paradigm in the study of Iranian society: the paradigm of transition or the traditional/modern dichotomy. Therefore, an implicit assumption in all generational studies in Iran is this traditional-modern dichotomy. As mentioned, generational studies are based on the dichotomy of the older, static traditional generation and the younger, dynamic modern generation, and almost all studies have reproduced this binary. There exists a deep homogenization regarding the understanding of social and cultural characteristics within each generation. Consequently, we observe traits that align with this primary characteristic in existing studies: 1. The generation (both past and present) has not been perceived as diverse within itself, nor has there been an inquiry into whether there is internal diversity within a generation (that is, within a cohort of over ten million members in studies from the 1980s and 1990s). Are all members of that generation uniform based on contextual variables such as gender, class, education, lifestyle, etc., without any internal differences or distinctions? 2. Generational

culture has been viewed as homogeneous and uniform; thus, researchers have never succeeded in delineating the internal divisions within each generation's culture that would demonstrate exactly which aspects align with the previous culture and to what extent they have changed from it. This homogenization of generations has also led to a homogenization of their culture.

4. Conclusion

What do generational studies reveal about Iranian culture, and what do they omit or reject? Panahi and Alavioon (2008) aptly point out that existing studies on generational issues not only lack clarity but also lead to confusion among subsequent researchers and result in misinterpretations of the findings by policymakers. This problem stems from the theoretical and methodological turmoil inherent in these studies. Given this background, the central question of this article is how a particular discourse in generational studies can lead to misunderstandings of society due to its stereotypical assumptions. In my view, generational studies tend to overlook the cultural and identity differences of past generations across various social contexts and over time due to the assumption of generational stability. It is as if these generations are uniform across different times and places. More importantly, the existing research on generations is problematically centered on differences, particularly generational changes, and thus discusses continuity and the transmission of specific cultural elements among generations less frequently. Although some articles have acknowledged generational similarities, these patterns and similar cultural elements are often discussed under the umbrella of intra-generational similarity, with little emphasis on the continuity and transfer of shared elements or the successes of the previous generation in socializing specific aspects of their existing and prior culture into the new generation. As previously mentioned, there is a lack of attention to the role of the previous generation in cultural transmission and the cultural upbringing of the new generation. Rather than providing a clear perspective on Iranian cultural life and its dynamics, generational studies impose a distorted image on this culture (or cultures and subcultures of generations).

Keywords: Generation, Generational Culture, Generational Studies, Iran, Social Sciences.

مسئله نسل؛ مطالعات نسلی و سرگشتگی میان تداوم و تغییر در فرهنگ‌های نسلی

جبار رحمانی^۱ ID

چکیده

در سه دهه اخیر، مطالعات نسلی در ایران رشد چشمگیری داشته و به‌طور فزاینده‌ای به عنوان یک برنامه پژوهشی یا پارادایم مطالعاتی مطرح شده است. این پارادایم‌های پژوهشی از یک سو مسئله‌شناسی و روش‌شناسی‌های خاص خود را دارند و از سوی دیگر همان‌قدر که روشنی‌بخش ابعادی از واقعیت هستند، ابعادی را هم پنهان و نادیدنی می‌کنند. در این مقاله تلاش شده است با استفاده از روش فراتحلیل مطالعات موجود، به جمع‌بندی از این مطالعات با محوریت نقاط مغفول و مکتوم آن‌ها پرداخته شود تا مشخص گردد این مطالعات چه جنبه‌هایی از واقعیت را نادیده گرفته و به واسطه مفروضات پیشینی غیرعلمی، چه الگوهایی از تفسیر را بر واقعیت تحمیل کرده‌اند. یافته‌ها بیانگر آن بود که این مطالعات در پارادایم کلی سنتی-مدرن و مبتنی بر دغدغه‌های سیاسی پس از جنبش دوم خرداد ۱۳۷۶ شکل گرفته‌اند و تلاش کرده‌اند نسل‌ها را به گونه ایستا در دو سر طیف سنتی و مدرن قرار دهند و تفاوت‌ها، تعارض‌ها و شکاف‌های این دوگانه را برجسته کنند. برداشت ایستا از نسل‌ها و بی‌توجهی به تنوع درونی آن‌ها هم بخشی از ماجراست. به همین سبب مطالعات نسلی مستلزم بازبینی اساسی هستند تا نه تنها فهمی پویا و سیال از نسل‌ها ارائه دهند، بلکه تنوع درونی هر نسل را نیز مدنظر قرار دهند. در این صورت، می‌توان تصویری خلاقانه و پویا از فرهنگ ایرانی ترسیم کرد.

کلیدواژگان: نسل، فرهنگ نسلی، مطالعات نسلی، ایران، علوم اجتماعی.

۱. دانشیار مردم‌شناسی، گروه مطالعات فرهنگی، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، تهران، ایران/rahmani@iscs.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۷/۳

فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال پانزدهم، شماره ۲، پاییز ۱۴۰۳، صفحات ۹۱ تا ۱۲۸

۱. مقدمه: مسئله‌سازی تداوم و تغییر نسل

مسئله فرهنگ جزء جدایی‌ناپذیر تفکر در علوم اجتماعی است و امروزه این مفهوم در معنای وسیع آن به الگوهای زندگی و تفکر ارجاع دارد؛ با وجود این، مفهوم فرهنگ هیچ‌گاه مورد اجماع تام و عام قرار نگرفته و فرایندی مستمر از مباحثه و مناقشه بر سر ابعاد این مفهوم و تحلیل آن در جریان بوده است. این مناقشات نشان‌دهنده آن است که چگونه مفروضات آشکار و پنهان درباره آن می‌تواند سویه‌هایی از واقعیت مورد بررسی ما را برجسته و سویه‌هایی را هم پنهان و نادیدنی کند (ر.ک. کوش، ۱۳۸۱؛ اسمیت، ۱۳۸۷).

مفهوم فرهنگ معمولاً از مدخل و منظر مقولات فرعی مانند جنسیت، سبک زندگی، دین‌داری، نسل و... ترسیم و تحلیل می‌شود. به همین سبب بازان‌دیشی در این مقولات فرعی و مقوله محوری فرهنگ، بخشی از سنت رایج تأمل و نظریه‌پردازی درباره آن‌هاست تا بتوان تصویر و تصویری که آن‌ها از فرهنگ در دل خود دارند یا به ما نشان می‌دهند را مورد بازان‌دیشی قرار داد. در این مقاله به مفهوم نسل و مطالعات نسلی در ایران به مثابه دریچه‌ای برای فهم جامعه ایرانی و سنت علوم اجتماعی ایران خواهیم پرداخت.

از دهه هفتاد شمسی به این سو مطالعات نسلی در ایران اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرد و کتاب‌ها، مقالات و پروژه‌های متعددی در این زمینه تألیف شدند. اما پرسش کلیدی آن است که این مطالعات چه موضوعاتی را برجسته و مهم‌تر از همه چه موضوعاتی را درباره تصور ما از فرهنگ، حاشیه‌ای یا مغفول کرده‌اند. اصولاً هر حوزه پژوهشی و رویکردهای رایج در آن را می‌توان گاهی به مثابه یک پارادایم مطالعاتی در نظر گرفت. پارادایم، یعنی مجموعه‌ای از مفروضات، باورها و نگرش‌ها که در نهایت خود را به شکل قوانین، نظریه‌ها، ابزارها و کاربردها نشان می‌دهند. توماس کوهن پارادایم را مجموعه عقاید، ارزش‌ها و تکنیک‌هایی می‌داند که اعضای یک جامعه علمی به کار می‌برند (به نقل از آزادارمکی، ۱۳۷۲).

ویژگی پارادایم این است که تقریباً همه متخصصان و کارشناسان یک حوزه، آن را پذیرفته‌اند. به همین علت، اگر تحقیق انجام می‌دهند، در تأیید و تکمیل همان پارادایم است و اگر سؤالی مطرح می‌کنند، می‌خواهند جنبه‌های بیشتری از همان پارادایم برایشان شفاف شود. اما پارادایم‌ها در کنار تعیین موضوعات پژوهش، آنچه نباید دیده شود یا طرد و محو شود را هم تعیین می‌کنند. در این مقاله، مطالعات نسلی (که سنتی گسترده در دو دهه اخیر در علوم اجتماعی ایران بوده)، به مثابه یک پارادایم مطالعاتی در نظر گرفته می‌شود که موضوع‌شناسی، مسئله‌شناسی و روش‌شناسی خاصی را در فهم جامعه ایرانی از منظر مفهوم نسل ایجاد کرده

و از این طریق الگوهای دیدن (در معنای وسیع آن) و ندیدن را برای محققان شکل داده است. مفهوم نسل هرچند در ابتدا به مثابه یک امر خویشاوندی در سنت انسان‌شناسی مورد استفاده قرار گرفت، اما به تدریج در فضای علوم اجتماعی و اندیشه اجتماعی توسعه یافت و نظریه‌های مختلفی درباره آن مطرح شد.

از نظر تاریخی، نظریات نسلی را بیش از همه به مانهایم ارجاع می‌دهند. وی سه بُعد را برای نسل تشخیص می‌دهد: ۱. جایگاه نسلی؛ ۲. نسل به مانند یک واقعیت؛ و ۳. واحد نسلی. جایگاه نسلی، تعیین‌کننده حوزه کسب تجربه است و با افرادی که در دوره زمانی و فضای اجتماعی-فرهنگی یکسان متولد شده‌اند و مقدار مشترکی از وقایع تاریخی را تجربه می‌کنند، مرتبط است. نسل به عنوان یک واقعیت به بازتشخیص تجربیات مشترک افرادی که در فضای تاریخی و فرهنگی متولد شده‌اند، یعنی کسانی که احساس می‌کنند با معاصرینشان مرتبط‌اند، بستگی دارد؛ چراکه به لحاظ تاریخی سرنوشت مشترکی دارند. بنابراین یک نسل به عنوان یک واقعیت فقط شامل افرادی می‌شود که به لحاظ تاریخی هم دوره هستند.

برخی محققان هم تلاش کرده‌اند تعاریف و دلالت‌های مفهوم نسل را در یک طبقه‌بندی جامع‌تر تلخیص و این چهار دسته اصلی را مطرح کنند: ۱. نسل همچون یک اصل و پایه نسبت خویشاوندی؛ ۲. نسل همچون افراد گروه هم‌دوره؛ ۳. نسل همچون مرحله زندگی؛ ۴. نسل همچون دوره تاریخی. مهم‌ترین بُعد نسل، شباهت‌های فرهنگی در گروه سنی خاصی از افراد و تفاوت آن‌ها از سایر گروه‌ها از نظر سنی است که به دسته قبل یا بعد تعلق دارند. به همین دلیل مفهوم نسل بیانگر شباهت درون‌گروهی و تفاوت بین‌گروهی بر محور سن افراد است.

با توجه به ادبیات نظری و تجربی که در سطح جهانی است، از اواخر دهه هفتاد شمسی در ایران هم این مطالعات به راه افتاد و تلاش شد مسئله تغییرات فرهنگی ایران (به ویژه با دلالت تجربه‌های کلان سیاسی و اجتماعی پس از دوم خرداد و پنجره جمعیتی بسیار وسیع جوانی در آن مقطع)، مورد کاوش قرار گیرد. هرچند در مطالعات جهانی مفهوم نسل بیش از آن که دلالت مقایسه‌ای داشته باشد، کاربردها و دلالت‌های موردی خاص خودش را هم داشته است. نظریات نسلی صرفاً برای مقایسه مطرح نشده‌اند، بلکه برای فهم ویژگی‌های یک گروه متمایز حسب معیاری خاص هستند؛ اما در ایران اصولاً این مفهوم از همان ابتدا به صورت مقایسه‌ای به کار گرفته شد.

این مطالعات نه تنها در حوزه‌های مختلف جامعه و خانواده‌ها، بلکه به تدریج به حوزه‌های خاص‌تری مانند استادان دانشگاه و مدیران و صاحبان صنایع و... هم کشیده شد و مفهوم نسل به مفهومی کلیدی برای دوره‌بندی پدیده‌های اجتماعی و حتی فنی و صنعتی تبدیل شد. این مطالعات از یک سو با ارجاع به تجربه و واقعیت عینی جاری در جامعه و از سوی دیگر تلاش برخی محققان برای ارائه صورت‌بندی نظری از این یافته‌ها و مطالعات تجربی بود.

۲. ظهور مطالعات نسلی در ایران: سوبیه‌های سیاسی

مطالعات نسلی از اواخر دهه ۱۳۷۰ در ایران مطرح شد و طی دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ به اوج رسید. بسیاری از بزرگان علوم اجتماعی به نحوی درگیر آن شدند و هرکدام تحقیقات و مقالاتی در این زمینه منتشر کردند و رساله‌های بسیاری در گروه‌های علوم اجتماعی ایران تألیف شد. در تصویری کلی، می‌توان گفت تلاش این مطالعات ارائه توضیح از منظر مقوله نسل در مورد تغییرات ضمنی است که در جامعه مهم و برجسته شده‌اند. این سوبیه ظاهری این پدیده در ایران است. به نظر می‌رسد پرسش‌های کلیدی دیگری هم مطرح‌اند، این که این مطالعات چرا مهم شدند و چه تصویری از فرهنگ و عناصر آن و در کلیت چه تصویری از فرهنگ ایرانی ساختند و پیامدهای این تصویر در مغفول‌ماندن ابعاد دیگری از واقعیت جامعه ایرانی چیست.

هرچند محققانی مانند تاجیک (۱۳۸۱) به وجه گفتمانی (به‌مثابه پدیده‌ای کلان در مطالعات نسلی) این مطالعات اشاره داشته‌اند، ولی از خلال فراتحلیل آن‌ها می‌توان گفت ریشه پروبلماتیک این نوع مطالعات، بیش از همه در ساختار سیاسی و نظم حاکم بر ایران و میل و اراده این ساختار سیاسی برای مهار و هدایت جامعه حسب رویکردها و نگرش‌ها و ارزش‌های خودش قرار داشته است. هسته اصلی این مطالعات بر تغییرات نسل جدید (جوانان و نوجوانان) و تحولات فرهنگی آن‌ها متمرکز بوده است که با انتظارات نظام سیاسی و نهادهای فرهنگی همخوانی نداشته است.

توحیدلو (۱۴۰۰) در این باره به نقل از سایر محققان می‌نویسد در این میان، برخی این تمایزهای نسلی با نسل قبل را با غرب‌گرایی مرتبط دانسته و درصدد اصلاح و بازگرداندن آن به آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب برآمده‌اند. اما نکته کلیدی آن است که در مطالعات نسلی در ایران که بر مسئله تغییرات جدید در نسل جوان و نوجوان تأکید دارند، به‌طور ضمنی

نسلی که مبدأ وضعیت نرمال فرهنگ هست، همان نسل بزرگسال در دهه‌های هفتاد و هشتاد است که نسل انقلابی هستند و دالّ مرکزی مسلط گفتمان آن‌ها، ارزش‌های مذهبی و سیاسی و فرهنگی برخاسته از دهه شصت و نسل انقلاب و جنگ است و گفتمان‌های تازه در نسل‌های جدید نوعی هنجارشکنی و به‌نوعی انحراف از مسیر هستند. از این منظر، مسئله مطالعات نسلی بخشی از پروبلماتیک‌های حاکمیتی و سیاست‌گذاری برای نسل جدید و جوانان جامعه است تا آن‌ها مطابق و هم‌نوا با معیارهای حاکمیت به مسیر زندگی خود ادامه بدهند. آنچه بیشترین حساسیت‌ها را در گزارش‌ها در حیطه تغییرات مطرح کرده، دلالت‌های آن‌ها برای نهادهای قدرت (سیاست، دین و گفتمان‌های ایدئولوژیک آن‌ها) است. به عبارت دیگر، انگیزه اصلی توسعه مطالعات نسلی در ایران، میل و اراده سیاست برای بازتولید فرهنگ مطلوب خودش بوده است.

چرایی رواج مطالعات نسلی در ایران، توسط محققان دیگر هم مورد بحث قرار گرفته است. دلایل ظهور مطالعات نسلی به واسطه بسترهای جهانی آن، از نظر آزاد ارمکی (۱۳۸۶) تغییر شرایط اجتماعی جامعه جهانی در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۶۰ در اروپا و جهان است که به شکل‌گیری جنبش اجتماعی جوانان انجامید، جوانان به عنوان نیروی جدید اجتماعی در ایجاد و تغییر شرایط اهمیت یافتند. همچنین، به نظر وی زمینه ظهور مطالعات نسلی در ایران در دهه هفتاد آن است که با توجه به تفاوت وضعیت فعلی جامعه ایران با وضعیت گذشته‌اش و جابه‌جایی گروه‌های مرجع، شکاف نسلی یکی از اصلی‌ترین موضوعات حوزه سیاسی و روشنفکری شده است. با شکل‌گیری تحولات جدید اجتماعی و سیاسی در دهه ۱۳۷۰ که به روی کار آمدن دولت جدید با عنوان «دولت اصلاحات» انجامید، اهمیت نسل و جوانان به عنوان پیش‌ران‌های تغییرات اجتماعی و فرهنگی جدی‌تر دنبال شد.

به طور خاص عبارت «گسست نسل‌ها» از طرف رییس‌جمهور وقت آقای سید محمد خاتمی در شانزدهم مردادماه سال ۱۳۷۸ مطرح شد و ابتدا از طرف روزنامه‌های محافظه‌کار و اصلاح‌طلب مورد نقد و بررسی قرار گرفت (ر.ک. آزاد، ۱۳۸۶: ۴۵؛ ابراهیمی، ۱۳۹۲ و ارجمندی و حسن پور، ۱۳۹۲). چیت‌ساز (۱۳۸۶) در مقاله‌اش به این مسئله و بستر اهمیت آن در جامعه ایرانی پرداخته است. به تعبیر وی، تغییرات مشهود در جامعه بعد از جنگ، طرح مسئله‌ای را به پیش کشید که یکی از راه‌حل‌های توضیح و تفهیم آن، طرح مفهوم نسل‌ها در سه قالب تزاحم، توافق و تفاوت است. او نیز در طرح مسئله خود به‌گونه‌ای صحبت می‌کند که گویی این تغییرات از جایی نامعلوم پدیدار شده و اگر هم به عللی از آن در

متن اشاره کند، هیچ وقت به نقش و عاملیت نسل قبلی در ایجاد یا زمینه سازی خواسته و ناخواسته این تغییرات اشاره نمی کند. به همین خاطر این تفاوت با نسل جدید بسیار برجسته تر از تداوم است و مهم تر از همه آن که این تفاوت اصولاً یک جبر وارد شده بر جامعه است که عموماً نامطلوب به شمار می رود و باید آن را پذیرفت و مدیریت کرد.

توحیدلو در مطالعه اش (۱۴۰۰: ۴۰) به این اشاره می کند که دهه هشتاد و مسئله سیاسی بعد از دوم خرداد ۱۳۷۶، مقطع کلیدی برای اهمیت یافتن و برجسته شدن مطالعات نسلی است. او در این باره می نویسد «به نظر می رسد مسئله نسل جوان دهه هشتاد بسیار پُررنگ شده و سوژه کتب و مقالات بسیاری واقع گردیده؛ یعنی زمان هایی که نسل جوان پس از انقلاب از خانه و دانشگاه خارج شده اند، تغییر و تحولات سال ۷۶ و تغییر دولت حادث شده و بسیاری به تحلیل این تغییرات برخاسته اند».

در مجموع، فراتحلیل های موجود بیانگر آن است که ریشه این مطالعات در شرایط سیاسی و تحولات ملی و جهانی قرار دارد و گفتمان های خاصی برای برجسته سازی این موضوع و ایجاد تمایلی در حاکمیت برای مطالعه آن است. نکته برجسته دیگر در این مطالعات، تفاوت های معطوف به نظم مستقر و مشروع قدرت فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است. در این مطالعات تغییراتی برجسته و حاد بازنمایی می شوند که تناقض یا تفاوت و تعارض و تضادی با عناصر فرهنگی و اجتماعی مستقر و مستتر در نظم حاکم بر جامعه (در سطح خانواده، در سطح شهر و روستا و در سطح کلیت کشور و نظام سیاسی) دارند. به عبارت دیگر، تفاوت و تغییرات نسلی وقتی اهمیت پیدا می کند که این تعارض با وضع موجود در سطح گروه اولیه مانند خانواده، محله، شهر روستا و کل کشور آشکار و مشخص باشد. این تفاوت ها هیچ گاه ارزیابی انتقادی نمی شوند، بلکه مفروض آن است که خوب نیستند و مطلوب نیستند؛ چون با نظم موجود در تعارض اند.

مسئله اصلی در این مقاله آن است که این مطالعات به مثابه یک پارادایم، چه چیزهایی را برجسته و مورد مطالعه قرار داده و چه چیزهایی را از دسترس چشم انداز محققان و حساسیت های نظری و روشی آن ها دور کرده اند و مهم تر از همه آن که این مطالعات در نهایت در فهم جامعه و فرهنگ ایرانی چه چیزهایی را گفته اند و چه چیزهایی را نادیده گرفته یا سرکوب کرده اند. برای این کار نقاط تمرکز این مطالعات و نقاط مغفول آن ها به شیوه فراتحلیل مورد توجه قرار خواهد گرفت تا تصویری روشن از برخی ابعاد و چهارچوب های این مطالعات و پیامدهای آن ارائه شود.

۳. ارزیابی مطالعات نسلی در ایران: مسئله تغییر

مطالعات نسلی در ایران به واسطه حساسیت نظام سیاسی و مدیران فرهنگی آن نسبت به تغییراتی که در جامعه وجود داشت، طرح و گسترش یافت. این تغییرات فراتر از حدی بود که نادیده گرفته شود و بیش از همه به واسطه جوانان و در جریان جنبش دوم خرداد ۱۳۷۶ بستری برای توسعه و تأثیرگذاری بر جریان‌های سیاسی جامعه پیدا کرد. به همین سبب منابع مادی و حمایتی فراوانی از سوی دستگاه‌های اجرایی و علمی کشور معطوف به فهم مسئله و سیاست‌گذاری برای آن شدند. به عبارت دیگر، مطالعات نسلی، یک مسئله حاکمیتی بود تا مسئله‌ای از جامعه مدنی. محوریت پروبلماتیک این مطالعات، تغییر نسل جدید نسبت به نسل قبل و معیارهای آن بود؛ تغییری که در حیطه ارزش‌های مذهبی و سیاسی و حتی سبک زندگی، معمولاً مطلوب نبود. این مطالعات یا به دنبال ارائه گونه‌شناسی و تحلیل و تفسیر انواع تغییر از توافق تا تعارض و تضاد بودند، یا آن‌که سعی کردند مفهوم نسل را در بستر جامعه ایرانی در میدان مطالعه‌شان تدقیق کنند و این حوزه مطالعات را توسعه دهند. به همین سبب، همه مطالعات مبتنی بر مقایسه دو یا سه نسل از اعضای جامعه مورد بررسی و مقایسه آن‌ها باهم و فهم و تحلیل تغییرات بودند.

توحیدلو در نقد این مطالعات به‌ویژه در موقعیتی که روابط درون‌نسلی در گروه‌ها و خانواده‌ها مورد بررسی است، اشاره می‌کند که این تحقیقات قالب‌های مشابهی را دنبال کرده‌اند. در این مجموعه، یک متغیر مانند آموزش، دین‌داری، سبک زندگی، نوع فراغت، میزان مصرف رسانه و... در میان قرار می‌گیرد و نظر گروه‌های مختلف سنی درباره آن پرسیده می‌شود و در نهایت تمایز جوان‌ترها از نسل پیش از ایشان مشخص می‌گردد (ذکایی، ۱۳۸۶؛ آزاد ارمکی و غیاثوند، ۱۳۸۳؛ پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ملی جوانان، ۱۳۹۲).

در پژوهش‌های درون‌خانوادگی‌تر نیز به تفاوت مادران و دختران، پدران و پسران و به‌طور کلی تفاوت نگرش‌ها پرداخته شده است (توحیدلو، ۱۴۰۰؛ همچنین در زمینه مطالعات نسلی در میان دانش‌آموزان و دانشجویان و مسئله دین‌داری و ابره‌های نسلی و سبک زندگی در آن‌ها ر.ک. به احمدی و احیایی، ۱۳۹۰؛ افراسیابی، ۱۳۹۲؛ احمدی و بی‌تا، ۱۳۹۰؛ و احمدی، ۱۳۸۸). نکته در آن است که در این مطالعات بیش از همه بر تفاوت و تغییر تأکید شده و تداوم‌ها اصولاً مورد بحث، تحلیل و تبیین قرار نگرفته است. این موضوع در بحث تفاوت‌های فرهنگی بین نسل‌ها، به‌ویژه در قالب مفهوم هویت، نیز نمود یافته است؛ به‌گونه‌ای که تغییرات فرهنگی در نسل جدید چنان چشمگیر بوده که برخی آن را به‌عنوان

بحران هویت توصیف کرده‌اند: «منظور از هویت تنها پیوستار خصوصیات فردی نیست، بلکه هویت نسلی و اجتماعی بیشتر مدنظر است». بسیاری شکاف و تفاوت نسلی را باعث بروز بحران در هویت این نسل دانسته‌اند. مجموعه مقالات علیخانی (۱۳۸۲)، آقاجری (۱۳۸۳)، سربع‌القلم (۱۳۸۲) و معیدفر (۱۳۸۳)، از جمله نمونه‌های این موضوع است. توحیدلو (۱۴۰۰) مطالعات موجود در ایران را در دسته‌بندی‌هایی این‌گونه بیان می‌کند: «صورت‌بندی‌های تحلیلی مشخصی برای واکاوی نسل وجود دارد. برخی تنها به بررسی نگرش‌های هر نسل توجه دارند و به بزرگ‌سازی تفاوت‌های نگرشی می‌پردازند. برخی دوره‌بندی‌های زمانی یا تعریف نسل منطبق با دوران جامعه‌پذیری را مدنظر قرار می‌دهند و به جز نگرش‌های فردی و در ارتباط با دیگران، به زمینه‌های شکل‌گیری این نگرش هم توجه دارند. برخی به وقایع مهم یا همان کانون‌های واگرایی و همگرایی می‌پردازند؛ کانون‌هایی که انقلاب سال ۵۷ و دوران جنگ تحمیلی از مهم‌ترین آن‌ها در دوره حاضر است. موارد پراکنده‌ای نیز وجود دارد که اثر متغیرهای دیگر در تفاوت نگرش‌ها سنجیده می‌شود. جهانی‌شدن، گسترش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، آموزش و تحصیلات بالا، تغییرات الگوی مصرف و... از جمله این متغیرها هستند».

توحیدلو به این نکته اشاره می‌کند که مفهوم نسل علی‌رغم کاربست‌های متعددش، همچنان مورد اجماع تام و عام نیست؛ اما درکی نسبی از آن هست که می‌تواند تا حدی این مفهوم را روشن کند. با توجه به این‌که وفاق کاملی میان اصحاب علوم اجتماعی درباره مفهوم نسل وجود ندارد، اما نسل به شکل انضمامی مفهوم شناخته شده‌ای است و تعریف پیچیده‌ای ندارد؛ می‌توان تعریف ذیل را تا اندازه‌ای از هنک بیکر^۱ پذیرفت. «گروه‌های متمایز شده که به وسیله موقعیت تاریخی و علایق خاص در سطح فردی (دوره‌های زندگی، سوگیری ارزشی و سوگیری نسلی) و در سطح سیستم (اندازه و ترکیب، فرهنگ نسلی و سوگیری‌های نسلی) مشخص می‌شوند» (به نقل از یوسفی، ۱۳۸۳: ۲۳). مقاله توحیدلو (۱۳۹۹) یکی از بهترین جمع‌بندی‌های فراتحلیل از مطالعات نسلی در ایران است. بنا به روایت او، صورت‌بندی‌های رایج نسلی در پژوهش‌ها بدین صورت است:

- صورت‌بندی بر پایه دوره‌های ۵ تا ۲۰ ساله؛
- صورت‌بندی بر پایه دوران اجتماع‌پذیری؛
- صورت‌بندی بر پایه کانون‌های همگرایی - واگرایی.

1. Hank Baker

در ادامه، وی در مقاله «تحلیل‌های نسلی پیمایش‌های سالیان اخیر»، عوامل و نتایج اصلی را در این عوامل زیر دسته‌بندی می‌کند (توحیدلو، ۱۴۰۰):

- جهانی شدن جوانی به واسطه رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی؛
- تغییرات ارزشی و هنجاری؛
- تغییرات رفتاری نسل جدید؛
- تغییرات در هویت و ذهنیت‌های نسلی؛
- تفاوت‌های نگرشی رابطه نسل‌ها درون خانواده یا گروه‌های اجتماعی؛
- تفاوت در گفتمان‌های رایج و مسلط بر جامعه.

همان‌طور که گفته شد، محوریت این مطالعات در فهم تغییر بین دو یا چند نسل است. آزادارمکی (۱۳۸۶) می‌نویسد: «درمجموع سه داوروری در مورد وضعیت نسل‌ها در ایران در میان روشنفکران، سیاستمداران و برنامه‌ریزان اجتماعی وجود دارد: ۱. گسست نسلی؛ ۲. وفاق نسلی؛ و ۳. تراحم و تعامل توأمان». اما او در ادامه می‌نویسد در عمل در ایران دو دیدگاه گسست و وفاق غالب هستند. بدین لحاظ ادبیات نسلی به دو عرصه مدافعان انقطاع نسلی و مخالفان آن یا مدعیان ثبات و تغییر نسلی از طریق تعامل نسلی تقسیم‌بندی شده است (همان). آزادارمکی در ارزیابی کارهای موجود نشان می‌دهد که همه آن‌ها به دنبال فهم تغییر نسل جدید نسبت به نسل قبلی هستند و این تغییر را گاه اندک دیده‌اند و آن را شکاف اندک و توافق و تعادل و وفاق تعبیر کرده‌اند یا آن‌که از آن به‌عنوان یک شکاف بزرگ و تغییرات بسیار به‌عنوان تعارض و تضاد نسلی یاد کرده‌اند.

عبداللهیان (۱۳۸۱) نیز در نگاهی کلی به این مطالعات، معتقد به شکاف نسل‌ها به جای تضاد نسل‌هاست. آفاق‌جری (۱۳۸۳: ۴۵) این نگاه غالب را به اعماق تاریخ می‌برد و از سنتی تاریخی و بسیار مهم در تاریخ و جامعه ایران با عنوان «پسرکشی» صحبت می‌کند. او نوعی نگرش نسبت به رابطه نسلی در تاریخ ایران را مطرح می‌کند که آن را پسرکشی می‌داند و ریشه‌های آن را از اساطیر و داستان رستم و سهراب بیرون می‌کشد: «اسطوره پسرکشی یعنی این‌که نسل گذشته، نسل پدران خود را بازتولید می‌کند و نمی‌گذارد نسل‌های بعدی خود را بیان کنند. در نتیجه فرایند حرکت جامعه بیشتر فرایندی ثباتی-تعادلی است و فرایند تحول جنبه فرعی و جنبی دارد. بنابراین در چنین جوامعی تحول نسل‌ها به معنای انقطاع و تغییر به چشم نمی‌خورد. در این جوامع، حتی مشاغل در بیشتر موارد جنبه موروثی دارد و فرزندان شغل پدر را دنبال می‌کنند. درواقع، استمرار وجه غالب و دگرگونی وجه مغلوب است. به علاوه، در افق اجتماعی-تاریخی و زیست‌جهان نیز دگرگونی به ندرت اتفاق می‌افتد».

جالب آن که آزاد ارمکی (۱۳۸۶: ۴۶) نیروی تغییر را به عاملیت جوانان ارجاع داده است؛ گویی تغییر از این عامل فی نفسه شکل می‌گیرد و می‌تواند مخرب باشد: «... جوانان به عنوان نیروی بالارزی و توانایی‌اند که در صورت عدم مدیریت آن‌ها و شکل‌گیری تضادگونه بین نسلی می‌تواند حتی به نابودی تمدن نیز بینجامد. همان‌طور که به رسمیت شناختن آن‌ها در یکی از جلوه‌های حیات جمعی می‌تواند به تعامل و سازندگی فرهنگی بینجامد».

چنانکه ملاحظه می‌شود، در این تحلیل‌ها و مقالات سهمی برای نسل قبل در ایجاد تغییر داده نشده است. گویی نسل قبل صرفاً یک تمنا دارد: تداوم و ثبات در فرهنگ خودش. نکته کلیدی آن است که در این مطالعات ایده تغییر خطرناک نسل جوان نسبت به نسل قبل، بیش از آن‌که از دل کشف‌های علمی سر برآورده باشد، از دل یک مفروض فرهنگی مستمر در مواجهه‌های نسلی با جوانان از سوی بزرگ‌ترهاست. گویی همه این مطالعات این نکته را فرض بدیهی گرفته‌اند که نسل جدید تفاوت پیدا کرده و حال باید این تفاوت و شدت و ضعف آن را توضیح داد. این باور فرهنگی کلاسیک و باستانی که همچنان در گفتمان علمی نسل پژوهی هم تداوم یافته است: «اگر اجازه دهیم اعمال بی سابقه نسل‌های جوان‌تر ما ادامه یابد، تمدن ما محکوم به نابودی است». این جمله از دل یکی از لوح‌های تمدن باستانی آور استخراج شده و هنوز هم رایج و مسلط است (به نقل از آزاد، ۱۳۸۶: ۴۶). در مجموع، مطالعات موجود به‌طور ضمنی یک ایده یا ترکلیدی در باب مطالعات نسلی را ترویج کرده‌اند که نسل جدید، جهانی جدید را ایجاد می‌کند، این جهان جدید می‌تواند در تفاوت‌های قابل قبول تا تعارض‌های جدی و گاه در حد بنیان‌برافکنی در نسبت با نظم قبلی و مستقر داشته باشد. به عبارت دیگر، انتساب تغییر به نسل جدید، با انتساب ضمنی و مفروض ثبات و تداوم به نسل قبلی همراه است.

زواره و همکارانش (۱۳۹۶) مسئله نسلی را در همان قاب ثبات فرهنگ و هویت هر نسل و تفاوتش با نسل‌های جدید بیان کرده و نوشته است: «در این پژوهش به مطالعه روابط درون خانواده از منظر روابط میان سه نسل کهن سال، میان سال و جوان پرداخته شده است تا روشن شود این روابط تابع چه گفتمان‌هایی است و یا این گفتمان‌ها به هم نزدیک‌اند یا نشانه مشهودی از فاصله میان این سه نسل دیده می‌شود؟ ... یافته‌ها نشان داد روابط میان سه نسل در خانواده ایرانی همگراست و در عین تفاوت گفتمان نوگرایی سنت پیشه نسل اول، نوگرایی محافظه‌کارانه نسل دوم و نوگرایی پیشرو نسل سوم، هر سه در گفتمانی به هم نزدیک می‌شوند.»

توکلی (۱۳۸۱)، مفروض تغییر در نسل جدید و تفاوت آن از نسل قبلی را مبنای مطالعه قرار داده و به نوعی ثبات فرمی و محتوایی میان هویت و باورها و فرهنگ هر نسل قائل است (همچنین ر.ک. کلاکی، ۱۳۸۶؛ احمدی و همکاران، ۱۳۹۲؛ و احمدی، ۱۳۸۸). او این مسئله را با مقایسه باورها، ارزش‌ها و هنجارهای مذهبی نسل جدید و قبلی مطرح کرده و به نکته جالبی رسیده که آن‌ها تفاوت‌های معنی‌داری در نظام ارزشی ندارند، اما در نظام هنجاری تفاوت‌های معنی‌دار دارند.

عبداللهیان (۱۳۸۱) هم وقتی در مسئله نسل‌ها مفروضش آن است که تغییر در بستر تغییر نسل و از نسلی به نسل دیگر اتفاق می‌افتد و به مسئله بازاندیشی و تغییر در درون یک نسل توجهی نمی‌کند.

محدث (۱۳۷۸) به این مسئله در نسل‌های مهاجران پرداخته و بازهم تغییرات را در فرزندان نسبت به والدین تحلیل کرده و از تغییرات در والدین به واسطه مهاجرت (تغییر در درون یک نسل در بسترهای مختلف زمانی و مکانی) صحبت نکرده است.

کلانتری و کلانتری (۱۳۹۱) به مقایسه دین‌داری در سه نسل پرداخته و تفاوت‌های آن‌ها را نشان داده‌اند؛ اما در نهایت وقتی از تحول کلیدی و کلی دین‌داری در جهان کنونی ذیل مفهوم شخصی شدن آن صحبت می‌کنند، گویی این تغییر در نسل‌های جدید است و مشخص نمی‌کنند آیا نسل‌های قبلی هم به این سمت تغییر کرده‌اند یا نه. گویی نسل‌های قبلی در همان سبک و سیاق خودشان مانده‌اند: «همچنین در سنجش ارزش‌های عرفی‌گرا در سه نسل مشخص شد که اگرچه به‌طورکلی میزان تمایل به ارزش‌های عرفی‌گرا در جامعه کم است، نسل سوم نسبت به دو نسل قبل از خود تمایلات عرفی‌گرایانه بیشتری دارد». می‌توان برای فهم این مسئله به تداوم بین نسل‌ها اشاره کرد. البته آنها این مسئله را در ساختار ایدئولوژیک نظام سیاسی فعلی و نسبت نسل جدید با معیارهای نسل انقلاب مطرح کرده‌اند.

مظاهری سیف (۱۳۸۴) در مقاله تعریف نسل سوم بر آن است که تغییر را نه به مثابه امری نرمال، بلکه به مثابه نوعی انحراف و افول و وضعیت نامطلوب ناشی از دوری از حقیقت در انقلاب از سوی نسل‌های دوم و سوم بعد انقلاب را مطرح کند؛ گویی نوعی تدبیر و تدبیر برای انتقال فرهنگ و ارزش‌های انقلاب را نیازمندیم. اما به‌هرحال تفاوت‌ها و تغییرات را همچنان در تغییر نسل و نسل‌های جدید دنبال کرده است، نه در درون نسل موجود در بسترهای زمانی و مکانی متفاوت.

سهراب زاده (۱۳۸۸) به مقایسه سه نسل پرداخته و همین رویکرد رایج در تغییرات به مثابه رُخدادی بین نسلی را مبنا قرار داده است. به عنوان مثال، می نویسد: «واریانس نتایج (میان گروهی) در بین نسل ها به خصوص میان نسل اول و نسل سوم بسیار زیاد است که تا اندازه ای به معنای عدم انتقال کامل ارزش ها و هنجارهای نسل اول به نسل سوم تلقی می شود» (همچنین ر.ک. موسوی و آذری، ۱۳۹۴؛ نیک پرور و همکاران، ۱۳۹۰).

احمدی و حامد (۱۳۹۰) به مسئله بین نسلی پرداخته و در بررسی شان صرفاً بر تفاوت ها و تغییرات تأکید داشته اند. آن ها در این باره نوشته اند: «یافته ها نشان از آن دارند که تفاوت دو نسل در مقوله های نوگرایی، مادی گرایی/فرامادی گرایی، نگرش به زنان و خانواده معنی دار بوده و این نسل جوان است که در هر چهار مقوله رتبه بالاتری کسب کرده است. در باب تفاوت در نوگرایی، مادی گرایی/فرامادی گرایی، نگرش به زنان و خانواده نیز بهترین مفهومی که توان تبیین وضعیت را دارد همان مفهوم «فاصله نسلی» است».

مجتهدنژاد کاشانی و قوامی (۱۳۹۱) با محوریت پروبلماتیک تفاوت های نسلی، به بررسی تجربه نسلی از زیارت در سه نسل از کارمندان دانشگاه شهید بهشتی پرداخته اند. نیازی و نصرآبادی (۱۳۸۶) که تلاش کرده اند فهمی نظری از مسئله نسل ها ارائه کنند، در همین پارادیم بحث کرده اند که گویی تغییرات نسل ها بخشی از مکانیسم پویایی و تحرک جامعه است و تغییراتی را ورای اراده و میل نسل فعلی در نسل آینده ایجاد می کند. عملاً این مقاله به نسل موجود به عنوان محرک و تسهیلگر تغییرات نسلی اشاره ای نکرده است. این مقاله هم رابطه بین نسلی را ذیل توافق یا تضاد یا شکاف مورد بحث قرار می دهد و دو پارادیم کلی توافق یا سازگاری و تعارض یا انقطاع نسلی را برای دسته بندی ها به کار می برد. عزتی لارسری و اردبیلی (۱۳۸۹) مفروض تغییر نسلی را به عنوان الگوی اصلی فهم و تبیین و طرح مسئله در رابطه بین دو نسل به خوبی نشان می دهند و می نویسند: «دگرگونی ها در مفهوم سازی فرزند، حاصل تغییر باورها و نگرش های زنان نسبت به مفهوم فرزند است که در استعاره های زبانی قابل ردیابی هستند». به همین سبب، گویی همیشه دو نسل، وقتی باهم مقایسه می شوند، تفاوت ها مهم هستند. این که این تفاوت ها قابل تحمل باشند یا تعارض برانگیز، مسئله بعدی است. نکته دوم این که این تفاوت ها ناشی از نیرو یا عواملی بیرون از اراده و میل نسل قبلی هستند.

طاهری دمنه و یوسفی مدانی (۱۴۰۲) به تغییرات در نسل آینده ذیل ایده نسل آلفا تأکید کرده اند که چگونه در دنیای آینده، به گونه ای دیگر جهان، ارزش ها و روابط و امیدها و انتظاراتشان را می فهمند و شکل می دهند.

لطفی زاده و همکارانش (۱۳۹۷) هم درباره صمیمیت زناشویی در سه نسل، بازهم تغییرات را از نسل قبلی به نسل سوم و جدید دنبال کرده‌اند و تحولات را در نسل اول مورد مطالعه‌شان مدنظر قرار نداده‌اند (آن‌ها مسیر تغییرات را هم در این روند ظهور نسل‌های جدید و در بستر این نسل یک و دو و سه مورد مطالعه خودشان دیده‌اند).

کوثری (۱۳۸۷) هم تلاش دارد این تفاوت‌های نسلی را در میان سه گروه فرعی در نسل‌های جوان بررسی کند. مسئله در یک بازاندیشی درباره نسل جوان و عدم توجه به تفکیک‌های درونی آن شروع می‌شود و محقق سعی می‌کند با تفکیک آن‌ها به ایکس و وای و زد، تمایزات درونی آن‌ها را نشان دهد. او در پارادایم تفاوت نسل‌ها صحبت می‌کند و تغییراتی که می‌گوید را نسبت به نسل قبلی هم مدنظر قرار می‌دهد.

کلاکی (۱۳۸۶) با این مفروض شروع می‌کند که تغییرات و تفاوت‌های نسلی موجب اختلاف و گاه هرج و مرج می‌شود و باید آن را بررسی کرد (همچنین ر.ک. قانعی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲ در بستر نسل‌های دانشگاهی؛ یزدانی، ۱۳۹۰؛ یکتاپرست و همکاران، ۱۳۹۹).

تقریباً همه مطالعات موجود با محوریت تغییر در نسل جدید شکل گرفته‌اند و تلاش کرده‌اند آن را تبیین کنند و نسبتش را با نسل قبلی روشن کنند. در مجموع، محور مطالعات موجود، تغییر نسل جدید نسبت به نسل قبلی است؛ تغییری که در بسیاری از تحقیقات به مثابه یک مسئله و گاه آسیب مطرح شده است که در ادامه بدان خواهیم پرداخت.

۴. مرور انتقادی مطالعات نسلی

۴-۱. محوریت تفاوت و نادیده‌گیری تداوم و شباهت در مطالعات نسلی

نگاهی اجمالی به مطالعات، بیانگر نکاتی است که آن‌ها را می‌توان با محوریت تغییر، انفعال نسل قبل نسبت به تغییر و ناکامی آن برای بازتولید کامل خودش و درنهایت عاملیت نسل جدید بالأخص متأثر از رسانه‌ها برای ایجاد تغییر در آینده صورت‌بندی کرد. به عبارتی، در مطالعات نسلی در ایران نکات زیر بیشترین حضور را دارند:

۱. مفروض بودن تغییر در نسل جدید و ایستایی در فرهنگ نسل قبل: این مطالعات بر مبنای مفروض خاصی درباره فرهنگ به مثابه امری نسبتاً همگن در هر نسل و تا حدی ایستا در آن‌هاست. این تصور به گونه‌ای است که حتی در مطالعات دهه نود، تصویر یک‌دست و منسجمی از نسل انقلابی (که در زمان انقلاب جوان و مؤثر بودند) ارائه می‌شود یا نسل

والدین به مثابه گروهی که در گذشته جامعه پذیر شده و بر همان منوال باقی مانده اند، ترسیم می شوند.

۲. عاملیت تغییر نسل جدید در خودشان است و برخلاف خواسته نسل قبلی است: از این منظر نکته دوم آن است که تغییر نسل جدید، عملاً ربطی به نسل قبل ندارد و طبق مطالعات موجود تغییر در نسل جدید به همه چیز مرتبط است الا نسل قبل. گویی نسل قبلی همه تلاشش را کرده تا نسل جدید را کاملاً منطبق بر معیارها و ارزش های خودش و به تعبیری دقیقاً عین خودش تربیت کند. در بازشناسی عوامل گسست نسلی یا تفاوت نسلی، همیشه به عوامل مختلف بیرونی، به جز اراده و میل نسبت به قبل اشاره می شود. در این باره در مطالعات موجود می توان دید که در شکل گیری گسست نسل ها، عوامل متعددی دخیل اند. همتمی (۱۳۸۲ به نقل از آزاد، ۱۳۸۶) عوامل عمده ای چون رادیو و تلویزیون، ساختار نظام آموزش و پرورش و دانشگاه ها را در ایجاد تعارض و گسست جامعه پذیری برمی شمارد. در این علت شناسی نمی توان ردی از عاملیت نسل قبلی برای تغییر دنیای خودش یا دنیای نسل جدید را دید.

۳. فهم ایستا از ساختارهای فرهنگی در جامعه: در همه منابع، نوعی درک ساختاری و کلان از فرهنگ وجود دارد که عملاً درکی ایستا است. به همین سبب مطالعات نسلی با آن که سعی دارد ذهنیت نسلی را بفهمد، اما محتوای این ذهنیت را امری تعیین یافته، ساختاری و کلان و فراتر از امکانی برای عاملیت فردی می بیند. مهم ترین مسئله آن است که نسل قبل همیشه نسلی ایستا و راکد است و عاملیتی برای آن ها در مواجهه با جهان جدید قائل نیستند. این نگرش ایستا و سنتی به نسل گذشته در تحلیل باقری (۱۳۸۲) هم دیده می شود. این دوگانه ایستایی نسل قبل و پویایی نسل جدید، عملاً نتیجه ای جز دیدن شکاف بین نسلی نخواهند داشت. باقری سه عامل را در ایجاد گسست نسلی عمده می داند: ۱. نسل گذشته خواستار انطباق کامل و انکار تفاوت نسلی است و این عاملی تحریک کننده است که می تواند زمینه ساز گسست باشد؛ ۲. خصوصیات نسل جدید دامن زننده به گسست نسلی است؛ ۳. شرایط و موقعیت های جدید از قبیل انقلاب ارتباطات و مسائل جدید جهانی که دو نسل در آن قرار دارند (باقری، ۱۳۸۲: ۱۰۲-۱۰۵).

به نظر می رسد این مفروضات اولیه پیامدهای بسیاری برای فهم مطالعات نسلی و تصویر جامعه ایرانی در دل آن ها داشته است. این تصویر بیش از همه حسب منویات نهادهای سیاسی سفارش دهنده مطالعات نسلی شکل گرفته اند که در ادامه بدان خواهیم پرداخت.

۲-۴. سویه‌های ایدئولوژیک و غایت کنترل‌گری در تعریف و تعیین نسل

همان‌طور که اشاره شد، مطالعات نسلی بیش از همه از سوی نهادها و سازمان‌های دولتی و حکومتی بالأخص به‌واسطه تجربه تفاوت فرهنگ نسل جوان در انتخابات ۱۳۷۶ مورد توجه واقع شد؛ به همین سبب سویه‌های ایدئولوژیک چنین طرح مسئله‌ای بسیار مهم است. تأکید بر نامطلوبی تغییرات نسل جدید نه تنها تغییر را ضد ارزش تلقی می‌کند، بلکه بیانگر مطلوبیت ثبات و تداوم و سکون نسل قبلی در بستر ارزش‌ها و فرهنگ مسلط است. به عبارت دیگر، محرک اصلی ارزیابی منفی از تغییرات نه جامعه، بلکه ارزش‌های حاکم و معیارهای قشر حاکم است. از این منظر غایت ضمنی این مطالعات بازتولید موقعیت قشر مسلط در جامعه ایرانی است که در اتوپیای بازتولید فرهنگی و ارزشی (هژمونی) خودشان آن را بازنمایی کرده‌اند.

مقاله چیت‌ساز (۱۳۸۶) در همان ابتدا به یک مسئله ناخودآگاه در پس مطالعات نسلی در ایران اشاره کرده است. نوشتار او با طرح مسئله بقای جامعه به‌واسطه فرآیند جامعه‌پذیری شروع می‌شود. او هرچند تغییر را خصیصه‌ای کلیدی در هر جامعه‌ای می‌داند، اما به این نکته اشاره می‌کند که فرهنگ جامعه باید در ارکان و الگوها و قواعد خاصی به نسل بعدی هم منتقل شود. این مقاله هرچند تغییر را مفروض گرفته، اما آن را بین‌نسلی مدنظر قرار داده است و همانند همه تحقیقات موجود از تغییرات درونی یک نسل، هم در بخش‌های مختلف آن در بستر هم‌زمانی و هم در بستر در زمانی (تغییرات هم‌زمانی و در زمانی) غفلت کرده است و اصولاً چنین طرح مسئله و پروبلماتیکی در باب تغییر در درون نسل قبل را ناممکن کرده است. در همین راستا او از انتقال ناقص و انتقال کامل بین‌نسلی صحبت می‌کند. از این منظر محققانی که در این پارادایم تغییرات بین‌نسلی هستند، روند تحولات و تغییرات یک نسل را در طی زمان نادیده می‌گیرند. همه این مباحث بر یک پرسش محوری بنا شده است که آیا نسل فعلی توانسته در تربیت یا همان بازتولید هنجارها و ارزش‌ها و فرهنگ خودش در نسل بعدی موفق عمل کند یا نه؟

این پرسش مهم‌ترین کارکرد نسل فعلی را بازتولید و انتقال فرهنگ رسمی (که آن را برتر و معتبر می‌داند)، تعریف کرده است. در پاسخ‌هایی که این مقالات به سؤال محوری‌شان داده‌اند، چون همیشه با تغییر و تفاوت (از تفاوت تا تعارض و تضاد) مواجه شده، لذا آن را به عاملیت و اراده و میل نیروهایی غیر از نسل فعلی هم منتسب کرده است. طرح سؤال مشخص با جهت‌گیری‌های ضمنی برای ایستا فرض کردن بخشی از کنشگران و متغیر

فرض کردن بخشی دیگر و مهم‌تر از آن تعریف کارکردهای خاص برای هر دسته از کنشگران (بازتولید برای نسل والدین و مطلوبیت پذیرش برای نسل بعد و نامطلوبیت آن در نسل بعد)، پاسخ‌ها و تحلیل‌ها و نتیجه‌گیری‌ها را تا حد بسیاری از پیش تعیین شده کرده است. لذا بین دو نسل از الگوهای تزاخم یا توافق صحبت می‌کند.

این معیار ایدئولوژیک بیش از همه خود را در طبقه‌بندی نسل‌ها نشان می‌دهد. در این پارادایم مسلط بر مطالعات نسلی، وقتی از نسل صحبت می‌شود تغییر یافتن و تغییر دادن را گویی بیش از همه در نسل جدید از دهه هفتاد به این سو مدنظر قرار می‌دهد. چیت‌ساز با مبنا قراردادن انقلاب اسلامی، سه نسل را در ابتدای دهه هشتاد از هم تفکیک می‌کند:

- نسلی که فرایند جامعه‌پذیری آنان به سال‌های دهه‌های سی و چهل بازمی‌گردد و تجارب مشترکی چون کودتای ۲۸ مرداد، دولت ملی مصدق، قیام پانزده خرداد و... را پشت سر گذاشته است؛
- نسلی که فرایند جامعه‌پذیری آنان به دهه پنجاه بازمی‌گردد و تجربه انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی از مهم‌ترین تجارب تاریخی این نسل محسوب می‌شود؛
- نسلی که فرایند جامعه‌پذیری آنان به سال‌های بعد از انقلاب اسلامی بازمی‌گردد و تجارب مشترک خاص خود را دارند.

اگر بخواهیم این سه نسل را به وسیله گروه‌های سنی مشخص کنیم، به ترتیب زیر خواهد بود:

۱. گروه سنی ۲۹-۱۵ سال (نسل سوم)؛

۲. گروه سنی ۵۴-۳۰ سال (نسل انقلاب و جنگ)؛

۳. گروه سنی ۵۵ سال و بیشتر (نسل قبل از انقلاب).

درحالی‌که در همین سه‌گانه، او نسل‌هایی را دارد که جامعه قبلی خودشان را کن‌فیکون کرده‌اند. نسل اول جنبش بزرگ صنعت ملی شدن نفت و نسل دوم هم انقلابی بزرگ را به راه انداخت و سومی هم جریانی بود که عموماً توسط دومی‌ها عمیقاً سرکوب شد. همه این‌ها نشان می‌دهد هر سه نسلی که او برشمرده است، از نظر اجتماعی و فرهنگی و سیاسی عملاً نسبت به نسل قبل انقلابی یا دگرگون‌ساز بزرگ بوده‌اند. اما او تغییر را فقط در نسل سوم می‌بیند. این میل به فهم ایستا از نسل قبل، تقریباً وجه مشترک همه این مطالعات است. در نتیجه، پویایی‌های نسل قبل در تغییرات فرهنگی را نه تنها ندیده، بلکه عملاً منکر آن هم شده است.

۳-۴. دوگانه سنتی و مدرن در فهم نسل در ایران: والدین سنتی و فرزندان مدرن

هرچند ایستایی نسل قبل و تغییر نسل جدید خصیصه کلیدی این مطالعات است، اما ریشه در یک منطقی کلان و پارادایم کلی در مطالعات جامعه ایران دارد: پارادایم گذار یا دوگانه سنتی/مدرن. از این رو یک مفروض ضمنی در همه مطالعات نسلی ایران، دوگانه سنتی و مدرن است. چیت‌ساز (۱۳۸۶) به نقل از محققان دیگر می‌نویسد: «برخی گسست نسلی را به معنای گسست پارادایم معرفتی و ارزشی بین نسل‌ها و گروه‌های اجتماعی می‌دانند. این افراد معتقدند گسست نسلی در ایران بر پایه مدرنیته استوار است. به این معنا که مدرنیته پارادایم معرفتی ما را منقطع کرده و شرایط جدیدی برای ما به وجود آورده است. در حقیقت، پارادایم مدرنیته شیوه‌های فکری، اجتماعی، دینی و اقتصادی پارادایم سنتی را بر هم زده است (چیت‌ساز، ۱۳۸۶). در واقع، از نظر این صاحب‌نظران گسست و شکاف نسلی در ایران وقتی اتفاق می‌افتد که نسلی به پارادایم مدرنیته و نسلی به پارادایم سنتی معتقد باشد.

یکی دیگر از محققان این مسئله را این‌گونه جمع‌بندی کرده که برخی در تبیین گسست نسلی دو نوع گسستگی را تبیین کرده‌اند: اول، گسستگی در آداب و عادات کهنه و جدید نسل جوان و پیر که به اقتضای گذر عمر متفاوت می‌شود؛ دوم، گسستگی در اندیشه و فرهنگ و ایدئولوژی و آرمان... در اینجا جوانان تنها طالب تجربه‌های نو نیستند، بلکه در وضع اپوزیسیون فرهنگی، طلب و تمنای عالم دیگری دارند (مددپور، ۱۳۸۲: ۲۵-۱۸).

گفتمان گذار از سنت به مدرنیته، عملاً کلان‌روایتی است که مسئله نسل‌ها در دل آن مطرح شده و همه مطالعات نشان می‌دهد ما شاهد گذار از ارزش‌های سنتی به ارزش‌های مدرن و تغییراتی در آن راستا از طریق ظهور نسل جدید هستیم. منطقی بنیادی این تغییرات، تجربه تجدد و گذار از بازمانده‌های سبک زندگی سنتی است و قابل توجه است که هیچ‌گاه از تجربه‌های مختلف تجدد در نسل‌ها صحبت نمی‌شود، اما تصویر کلیشه‌ای نسل قبلی درگیر با سنت سیطره دارد. این مسئله در کار چیت‌ساز قومی (۱۳۸۶) به خوبی دیده می‌شود. نکته جالب آن که آقاجری (۱۳۸۳) و آزاد (۱۳۸۶)، در تحلیل‌هایشان به نوعی مفروض گرفته‌اند که نسل بزرگ‌تر یا بزرگ‌سال در همان دهه‌های هفتاد و هشتاد، نسلی سنتی و در تداوم نسل‌های قبلی است و با نسل جوان بالأخص بعد از جریان اصلاحات است که مسئله تفاوت‌های نسلی پدیدار می‌شود. این نویسندگان در تحلیل‌های ارائه‌شده حتی به تجربه زیسته خود به مثابه نسلی فعال در انقلاب و تفاوت جدی نسلی خودشان با پدران‌شان هیچ اشاره‌ای نکرده‌اند؛ در حالی که نسلی که آن‌ها را ایستا می‌نامند، انقلاب ۱۳۵۷ را رقم زده‌اند.

پارادیم مسلط مطالعات نسلی در ایران عملاً بر قواعد ضمنی ای استوار است که نسل قبل را سنتی و در تداوم نسل‌های قبل‌تر می‌داند و نسل جدید است که نسل مدرن، تغییردهنده و تغییر یافته به شمار می‌رود. آزاد در این مقاله خودش با آن که سعی می‌کند نگاه گسست نسلی را نقد کند، هیچ‌گونه اشاره‌ای به عاملیت این نسل در تغییرات نسل بعدی یا تنوع داخلی آن یا نسبت‌های موضعی و زمینه‌مند بین نسلی‌ها و... نمی‌کند. او بر آن است که رویکرد گسست نسلی به دلیل تأکید رادیکال بر گسست و تفاوت و گاه فروپاشی ناشی از شکاف گسترده میان نسل‌ها، غیرقابل قبول است. او صرفاً به این نکته تأکید می‌کند نسل جدید قابلیت‌های عملکردی وسیع‌تری نسبت به نسل قبلی دارد، اما این لزوماً به معنای تغییر بنیادین در ارزش‌ها و معیارهای نسلی نیست (چیت ساز قمی ۱۳۸۶: ۵۶). به همین سبب در مجموع می‌توان گفت نتیجه این مطالعات پیشاپیش در دل منطق گفتمانی آن‌ها در سطح کلان نهفته بود: تغییر نسل جدید به سمت مدرنیته و ایستایی نسل قبلی در جهت سنت.

۴-۴. مطالعات نسلی و نادیده‌گیری سیستماتیک پویایی فرهنگی در ایران

همان‌طور که گفته شد مطالعات نسلی بر دوگانه نسل بزرگ‌تر سنتی ایستا و نسل جوان پویا و مدرن بنا شده و تقریباً همه مطالعات این دوگانه را بازتولید کرده‌اند.

۱. نوعی یکدست‌سازی عمیق نسبت به فهم ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی درون هر نسل وجود دارد. لذا شاهد خصایصی در امتداد این ویژگی نخستین هستیم. مطالعات موجود:

- نسل (هم گذشته و هم جدید) را در درون خودش متنوع ندیده و به دنبال آن نبوده‌اند که آیا در یک نسل (یعنی یک قشر با بیش از ده میلیون عضو، در مطالعات دهه هشتاد و نود) آیا تنوعی درونی و داخلی دارد یا نه؟ آیا همه آن نسل بر حسب متغیرهای زمینه‌ای مانند جنسیت، طبقه، تحصیلات، سبک زندگی و...، آیا یکسان هستند و تفاوتی و تمایزی درونی ندارند؟
- فرهنگ نسلی را یکدست و یکسان دیده‌اند و در نتیجه هیچ‌گاه نتوانسته‌اند تقسیم‌بندی در فرهنگ هر نسل را ترسیم کنند و نشان بدهند دقیقاً چه بخش‌هایی به چه میزان در امتداد فرهنگ قبلی هستند یا از مسیر آن تغییر کرده‌اند. یکدست دیدن نسل، منجر به یکدست دیدن فرهنگ آن‌ها هم شده است.

۲. دیگر مسئله مغفول در این مطالعات آن است که عاملیت تغییر از کجا می‌آید؟ همیشه تغییر منتسب به نسل جدید و ثبات منتسب به نسل قدیم بوده است. در نتیجه، این مطالعات، عاملیت نسل قبلی در کسب عناصر جدید فرهنگی هم برای نسل جدید و هم از آن‌ها را در نظر نمی‌گیرد. به عبارتی، متوجه نمی‌شود که تفاوت‌ها لزوماً از دل خود نسل جدید نیست، بلکه تا حدی از دل شیوه‌های تربیتی و تغییر اولویت‌های تربیتی است که نسل قبلی اعمال کرده است. به همین سبب، گویی یک پیش فرض کلیشه‌ای در این مطالعات وجود دارد که هر نسل، خود، خودش را ساخته و به‌طور مستقل و بدون تأثیرپذیری از نسل قبلی شکل گرفته است.

این پیش فرض، عاملیت نسل قبلی در تربیت نسل جدید را نادیده می‌گیرد؛ عاملیتی که خود شامل بخشی از ایده‌ها، آرمان‌ها و امیدهای نسل پیشین به علاوه تأثیرات شرایط محیطی نسل جدید است. مهم‌تر از آن، این پیش فرض به تعامل میان نسل‌ها و تغییراتی که این تعامل در فرهنگ نسل قبلی ایجاد می‌کند نیز توجهی ندارد؛ تغییراتی که نتیجه تربیت والدین، میراث فرهنگی آن‌ها برای نسل جدید و نقش عوامل دیگر (همچون جامعه، رسانه‌ها، مدرسه و سایر نهادهای جامعه‌پذیری) در شکل‌دهی نسل جدید به شیوه‌ای متفاوت است.

نسلی که در دهه شصت ذیل سایه اقتدار معلمان پرورشی و کلاس‌های مساجد و رسانه‌ای منحصراً ایدئولوژیک تربیت می‌شد، در دهه نود فرزندانش را به جای تربیت در آن فرهنگ، به کلاس‌های هنر و زبان خارجی و ورزش و مهارت‌های خلاقیت می‌فرستاد. به عبارت دیگر، نسل جدید را نسل قبلی در ریل و مسیر متفاوتی قرار داد. بر این اساس، تفاوت نسل جدید در نگرش‌ها و بینش‌ها و ارزش‌ها، نه از دل خودش، بلکه از دل نظام تربیتی والدینش در بستری از فرهنگ جهانی به دست آورده است. نسل والدین است که در وهله اول با تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های خودش نسبت به نظام تربیتی رسمی، فرزندانش را در مسیری قرار می‌دهد که محتوای فرهنگی متفاوتی را به دست آورد و اتفاقاً در موارد بسیاری هم تعمداً از فرهنگی که خودش در دوران کودکی فراگرفته، پرهیز می‌کند. به عبارت دیگر، مسیر متفاوت نسل جدید توسط عواملی شکل می‌گیرد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها والدینی هستند که منتسب به نسل قبلی و ایستایی فرهنگی شده‌اند. ضمن آن‌که در طی این مسیر جدید، والدین هم بسیاری از عناصر فرهنگی جدید را به تدریج و با سرعتی کمتر از نسل قبلی در خودشان پذیرفتند.

از سوی دیگر، تعامل بین نسلی نه تنها زمینه تغییر نسل جدید، بلکه بستر تغییر نسل قبلی هم هست. جنبش‌های اجتماعی ایران و مشارکت نسل قبلی در آن نشان می‌دهد آن‌ها هم پایه‌پای نسل جدید در ارزش‌ها و باورهای فرهنگی‌شان بازاندیشی کرده‌اند. البته مهم‌ترین وجه تغییرات فرهنگی در همه نسل‌ها، تغییر در باورهایی است که نظام مسلط فعلی را موجه می‌سازد. به همین سبب بیشترین تغییر را ما در ارزش‌هایی داریم که حامی و همبسته این نظام اجتماعی و سیاسی هستند.

۳. یک مقایسه نامتناسب هم در بطن این مطالعات وجود دارد؛ یعنی مقایسه دو گروه متفاوت. هیچ‌وقت از الزامات مقایسه دو گروه متفاوت صحبت نمی‌شود، مقایسه‌ای که دو گروه در شرایط متفاوت را به گونه‌ای فرض کرده که گویی در شرایط مشابه هستند. فرهنگ نسل ۱۵ تا ۳۰ ساله را با فرهنگ ۵۰-۶۰ ساله مقایسه کردن، بدون در نظر گرفتن اقتضائات اجتماعی و فرهنگی آن‌ها، مقایسه‌ای با نتایج غیرقابل اتکا خواهد بود. دوره جوانی هرچند ممکن است دوره تغییر و هنجارشکنی فرض گرفته شود، ولی مقایسه جوانانی که تغییر را برای ساختن دنیای خودشان دنبال می‌کنند و با کسانی که به موقعیت نسبتاً مستقر زندگی‌شان در میان سالی رسیده‌اند، مقایسه دو الگوی فرهنگی متفاوت است.

مقایسه بین نسلی باید در شرایط مشابه باشد. اگر از نسل جوان به عنوان حاملان فرهنگ جدید نسبت به نسل قبل صحبت می‌شود، باید آن‌ها را با موقعیت جوانی نسل والدینشان نسبت به نسل قبل‌ترشان در همان شرایط مشابه در نظر گرفت (شرایط گروه ۱۵ الی ۳۰ ساله‌های امروز را با ۱۵ الی ۳۰ ساله‌های دو دهه قبل باید مقایسه کرد). از این منظر نسل جوان دهه ۵۰ بسیار هنجارشکن، انقلابی و عصیانگرتر از نسل جوان دهه هشتاد است. آن‌ها به هر وسیله‌ای حتی مسلحانه نظام سیاسی را تغییر دادند، درحالی‌که نسل فعلی به این شدت و حدت میل به خشونت نمادین و انقلاب ندارد، از این منظر شاید نسل جوان امروزی بسیار سنتی‌تر از نسل جوان دهه پنجاه باشد. به همین سبب این مقایسه بین نسلی، مقایسه‌ای مخدوش و بدون ملاحظه و تصریح شرایط مقایسه و در نتیجه با تعمیم‌های نادرست درباره فرهنگ هر نسل همراه است.

عملاً در مطالعات نسلی موقعیت‌های مشابه فراموش می‌شوند (باید الگوهای عملکردی و زیست‌جهان امروزی را با جوان دیروزی مقایسه کرد، نه آن‌که جوان امروزی را با پیران امروزی)؛ یعنی ببینیم جوان امروزی چه میزان همنوایی و واگرایی نسبت به فرهنگ والدین خودش دارد و آن را با جوان دیروزی و خانواده‌اش مقایسه کنیم. تغییر باید در دو گروه مشابه

باشد، یعنی جوان امروز و جوان دیروز (قشر سنتی، در موقعیت‌های مشابه و شرایط یکسان) باید مقایسه شوند، نمی‌توان جوان امروزی را با والدین امروزی مقایسه کرد. این تفاوت همان قدر معنادار است که تفاوت بین طبقات اجتماعی یا فرهنگ جنسیت‌های مختلف.

۴-۵. لزوم بازاندیشی در مفهوم فرهنگ (برای بازسازی یا چرخش پارادایمی در مطالعات نسلی)

نکاتی که پیش‌تر گفته شد، به خوبی نشان می‌دهد مطالعات نسلی در ایران بیش از آن که دغدغه‌ای علمی را به نمایش بگذارد، کلیشه‌های سیاسی (دغدغه نظام سیاسی مسلط در باب مسیر نامطلوب در بدنه جامعه و انتساب آن به انحراف جوانان) و مفروضات فکری و نظری خاصی بالأخص الگوی سنت و مدرنیته و مقوله گذار (که منجر به تأکید مطلوب یا نامطلوب بر تغییرات می‌شود) را مبنای کار قرار داده است. همچنین بیش از آن که وضعیت جامعه را روشن کند، بر فهم ناقص از آن دامن زده است؛ فهمی که نسل قبلی را ایستا و نسل جدید را پیش‌رو فرض کرده است. به همین سبب بازاندیشی در مفروضات نظریه فرهنگی پارادایم این مطالعات ضروری است تا هم از یک سو بتوان درکی پویا و فرآیندی از فرهنگ داشت و هم آن که عاملیت هر نسل هم در زندگی خودش و هم در تغییرات جامعه و فرهنگ را دید.

نظریات مطالعات نسلی عموماً درکی ساختاری و کلان از فرهنگ و جامعه دارند و عاملیت سوژه‌های فردی در آن‌ها مورد قبول نیست. اگر از نگاه نظریه‌های خُرد به مسئله نگاه کنیم، مهم‌ترین مسئله آن‌ها آن است که سامان اجتماعی، نتیجه تعامل‌های مجسم است. این تعامل‌ها از طریق کنشگرانی صاحب بازاندیشی، خلاقیت و عاملیت پاسخگو شکل می‌گیرد. به تعبیر بلومر، آدم‌ها وقتی کنشگری می‌کنند، معانی آن کنش‌ها از سوی فرهنگ و جامعه و... بر آن‌ها تجویز نمی‌شود؛ بلکه آدم‌ها معناها را ایجاد می‌کنند و آن‌ها را به کار می‌گیرند (اسمیت، ۱۳۸۷: ۱۰۹-۱۰۸). این نگاه بعدها در رویکرد گافمن، پی گرفته شد که انسان‌ها از منابع فرهنگی برای حفظ و تعریف‌های مشترک از موقعیت و ارائه رفتار شایسته استفاده می‌کنند (همان: ۱۱۶). گارفینکل هم در ادامه همین نگاه را دنبال می‌کند تا نشان دهد سامان اجتماعی و فرهنگی در هر محیطی، دستاورد کنشگران است.

این سنت نظری که اصولاً در مطالعه نسل‌ها دیده نشده، رویکرد و روش خاصی در فهم فرهنگ نسلی را ایجاد می‌کند؛ این که فرهنگ محصولی نیست که یک‌بار اخذ شده باشد، بلکه در فرآیندی مداوم برساخت می‌شود. به همین سبب فرهنگ ماهیتی ایستا نیست، بلکه ماهیتی پویا و در جریان مداوم است.

درک پویا از فرهنگ، بیش از همه در سنت انسان‌شناسی مورد توجه قرار گرفته است. از این منظر هم تداوم فرهنگی و هم تغییر فرهنگی، محصول نظامی از تعاملات پیچیده میان گروه‌ها و اقشار مختلف است. نمی‌توان صرفاً به قشر خاصی به عنوان حامل سنت و قشری دیگر به عنوان حامل مدرنیته پرداخت. هر قشری در بستر زمان و مکان، تغییرات فرهنگی و تداوم فرهنگی را تجربه می‌کند. ضمن آن‌که پارادایم مطالعات نسلی، مانع از فهم تداوم‌ها و استمرارهای فرهنگی در میان گروه‌های سنتی مختلف شده است.

یکی از مفاهیمی که فهمی پویا از فرهنگ و حیات فرهنگی نسل‌ها ارائه می‌دهد، مفهوم فرهنگ‌پذیری است. این مفهوم در سنت انسان‌شناسی از سال‌های ۱۸۸۰ به این سو مطرح شده است. آن‌گونه که برخی انسان‌شناسان درباره این مفهوم نوشته‌اند، «فرهنگ‌پذیری مجموع پدیده‌هایی است که از تماس دائم و مستقیم میان گروه‌هایی از افراد با فرهنگ‌هایی متفاوت نتیجه می‌شود و تغییراتی را در الگوهای فرهنگی یک یا دو گروه موجب می‌شود» (به نقل از کوش، ۱۳۸۱: ۹۲). فرهنگ‌پذیری فراتر از تغییرات فرهنگی است و بیشتر در توضیح و تحلیل موقعیت‌های تماس میان گروه‌هایی با فرهنگ‌های متفاوت به کار گرفته می‌شود. اما این مفهوم در کنار مفاهیمی مانند اشاعه، تغییر فرهنگی و همانند‌گردی، بیانگر روندهای تغییرات فرهنگ به واسطه عوامل بیرونی و درونی است و این نکته محوری را در بطن خود دارد که فرهنگ اصولاً امری پویا و متغیر است و این مفاهیم هرکدام به نوبه خود علل و عوامل این تغییر و روندها و پیامدهای آن را شرح می‌دهند.

یکی از مقولات برای تشریح مفهوم فرهنگ‌پذیری، مفهوم بازتفسیر است. به واسطه مواجهه دو فرهنگ، فرایند بازتفسیر رخ می‌دهد «فرآیندی که از طریق آن معانی قدیمی به عناصر جدید نسبت داده می‌شود یا ارزش‌های نوین، معانی فرهنگی شکل‌های قدیمی را عوض می‌کنند» (همان: ۹۵). روزه باستید از جمله کسانی است که سعی کرده این مفهوم را توسعه دهد. باستید فهمی فرایندی و پویا از این مسئله را صورت‌بندی می‌کند، برای همین از دو علیت درونی و بیرونی استفاده می‌کند و میان آن‌ها کنش متقابل مستمری را در نظر می‌گیرد. علیت بیرونی تغییراتی است که از جانب عوامل بیرونی و در مواجهه با پدیده فرهنگی جدیدی شکل می‌گیرد و علیت درونی نیز مکانیسم‌های درونی فرهنگی برای بازسازی و بازتفسیر فرهنگ قبلی یا جدید است. نکته کلیدی آن است که بین این دو سطح همیشه تعاملی مستمر برقرار است و فرهنگ به مثابه یک پدیده، دائماً در حال بازسازی و بازبینی است؛ لذا، «هر فرهنگی فرایند دائمی از ساخت‌یابی، ویران‌سازی و بازسازی است» (همان: ۱۱۰).

از این منظر، فرهنگ هیچ‌وقت ثابت و ایستا نبوده و نمی‌تواند باشد. در بستر زمانی، ما همیشه شاهد تغییرات گسترده در ساحت‌های مختلف فرهنگی هستیم. به نظر باستید، «تداوم اعلام شده یک فرهنگ مشخص، بیشتر با ایدئولوژی در ارتباط است تا با واقعیت» (همان: ۱۱۳)؛ بالأخص وقتی تغییرات گسترده می‌شود و تحولات بنیادین رخ می‌دهد، اعلام و اصرار بر تداوم، نوعی ایدئولوژی جبران است (همان: ۱۱۴).

برخلاف تصور نسبتاً ایستایی که از فرهنگ و محتواهای آن در هر جامعه یا گروهی از جامعه حتی در قالب نسل وجود دارد، در سنت انسان‌شناسی، همیشه تلاش شده از رویکردهای ایستا نسبت به فرهنگ پرهیز شود، محققانی مانند اوانس پریچارد و ماکس گلوکمن در مطالعات میدانی خود نشان داده‌اند که مردم پیروان غیرفعال قواعد جامعه نیستند، بلکه بیشتر عاملان هدفمندی هستند که منافع خود را برحسب تعریف خود از آن با در نظر گرفتن قابلیت‌های جایگزین سنجش و ارزیابی از اختیارات خود و انتخاب مسیری که به نظر مطلوب‌ترین می‌رسد دنبال می‌کنند.

به عبارت دیگر، مردم به‌طور استراتژیک در محدودیت‌هایی که موقعیتشان ایجاب می‌کند برای دستیابی به بالاترین سطح ممکن از نتایج دلخواه خود عمل می‌کنند، لذا مردم همیشه تلاش می‌کنند با ارزیابی مستمر موقعیت خود و دست‌کاری در آن، هم در زندگی اجتماعی مشارکت کنند و هم اهداف و نیازهای خودشان را تأمین کنند (سالزمن، ۱۳۸۸: ۶۶-۶۵).

این نوع رویکردها بر آن تأکید دارند که انسان‌ها حسب موقعیت‌های واقعی که در آن قرار می‌گیرند، روابط و تعاملاتی را شکل می‌دهند که این روابط نه تنها به شیوه مکانیکی متأثر از ارزش‌ها و نهادهای اجتماعی از پیش موجود نیستند، بلکه «بیشتر کنش انسانی است که نهادها و ارزش‌های فرهنگی را ایجاد می‌کند» (همان: ۷۹). حتی در سایر نظریات انسان‌شناختی هم نقش علی و ایستایی برای فرهنگ در نظر گرفته نشده است. گیرتز تأکید دارد که فرهنگ نمی‌تواند نقش علی در کنش‌های انسانی داشته باشد. بلکه فرهنگ یک زمینه است نه علت (گیرتز، ۱۴۰۲). به همین سبب در مطالعات نسلی ایران، این مفروض غلط که «فرهنگ نسل قبل ایستا و نسل جدید پویا هست» را باید به‌عنوان کلیشه‌ای غلط برای فهم جامعه ایرانی از همان دوگانه تصنعی سنت/مدرنیته فهمید. به عبارت دیگر، گروه‌های سنی با فرهنگ جامعه (یا فرهنگ‌های جامعه) به مثابه متنی مواجه می‌شوند که دائماً در حال تفسیر و بازخوانی آن هستند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

مطالعات نسلی چه چیزی از فرهنگ ایرانی را به نمایش گذاشته و چه چیزهایی را حذف و طرد کرده است؟ پناهی و علویون (۱۳۸۷) به این مسئله به خوبی اشاره کرده‌اند که مطالعات موجود دربارهٔ مسئلهٔ نسل‌ها، نه تنها روشنی بخش نیستند؛ بلکه سبب سردرگمی پژوهشگران بعدی و برداشت‌های نادرست و سلیقه‌ای از نتایج توسط سیاست‌گذاران خواهند شد و این مسئله ریشه در آشفته‌گی‌های تئوریک و روشی این پژوهش‌ها هم دارد. با توجه به پیشینهٔ یافته‌ها، پرسش محوری نوشتار حاضر آن بود که یک گفتمان مطالعاتی چگونه می‌تواند بر اثر مفروضات کلیشه‌ای خودش، به کژتابی‌هایی در فهم جامعه منجر شود؟

۵-۱. یکسان سازی و یکدست سازی گروه‌های اجتماعی ذیل مفهوم طبقه

به نظر می‌رسد در مطالعات نسلی به واسطهٔ وجود مفروض‌های قبلی مبنی بر ثبات نسلی در نسل گذشته، عملاً تفاوت‌های فرهنگی و هویتی آن‌ها در بسترهای مختلف اجتماعی و در طی زمان نادیده گرفته می‌شود؛ گویی آن‌ها در زمان‌ها و مکان‌های مختلف یکسان هستند. نکتهٔ بسیار مهم‌تر آن‌که پروبولماتیک محوری نسل‌پژوهی موجود، تفاوت‌ها و بالأخص تغییرات نسلی است و لذا کمتر از تداوم و انتقال عناصر فرهنگی مشخص در بین نسل‌ها صحبت می‌شود. هرچند در برخی مقالات به شباهت‌های نسلی توجه شده است؛ اما این الگوها و عناصر فرهنگی همانند، ذیل مقولهٔ شباهت درون‌نسلی مورد بحث قرار گرفته است. بدین جهت از تداوم و انتقال عناصر مشترک و موفقیت‌های نسل قبلی در جامعه‌پذیری عناصری خاص از فرهنگ موجود و قبلی خودشان در نسل جدید صحبت نمی‌شود و همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، به نقش نسل قبلی در انتقال فرهنگی و تربیت فرهنگی نسل جدید توجه نمی‌شود.

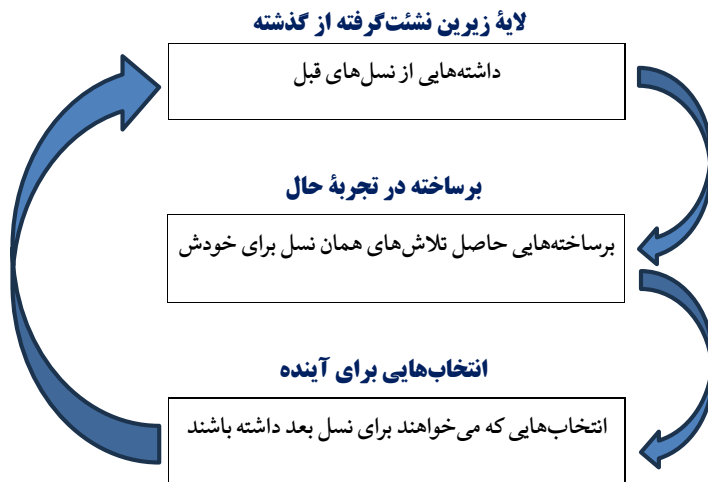
عاملیت نسل قبلی در تغییر نسل جدید در دو بخش قابل بررسی است:

- گزینش ایجابی یا سلبی از فرهنگ قبلی؛ آنچه والدین از فرهنگ خودشان یا فرهنگ قبلی‌شان انتخاب کرده‌اند و می‌خواهند نسل فرزندانشان هم آن را داشته باشند و آنچه آن‌ها نمی‌خواهند فرزندانشان داشته باشند (در انتخاب عناصر فرهنگ موجود برای انتقال یا برای کنارگذاشتن)؛
- آموزش عناصر فرهنگی جدید و نو یا بازتفسیر کاملاً جدید عناصر قبلی؛ آنچه خودشان یا نسل قبلی ندارند، ولی والدین می‌خواهند فرزندانشان داشته باشند (عناصر فرهنگی جدیدی که به واسطهٔ والدین برای نسل جدید شکل گرفته است).

- در این مطالعات بین این دو گروه هیچ تفکیکی نیست. این نکته مستلزم درکی چندلایه از فرهنگ است. به عبارتی، فرهنگ را در سیاست‌های تربیتی والدین باید سه‌لایه‌ای دید:
- عناصری که از گذشته آمده و همچنان مطلوب هستند (مثلاً برخی صورت‌بندی‌ها از ارزش‌های خانواده)؛
 - عناصری که والدین در نسل خودشان ساخته‌اند و جدید است (مثلاً تک‌فرزندی و خانواده هسته‌ای)؛
 - عناصری که در نسل آن‌ها نیست، ولی دوست دارند نسل بعدی داشته باشند (اهل موسیقی و هنر بودن، دانستن چندین زبان).

۲-۵. الگوی سه‌لایه فرهنگی برای فهم تغییرات نسلی

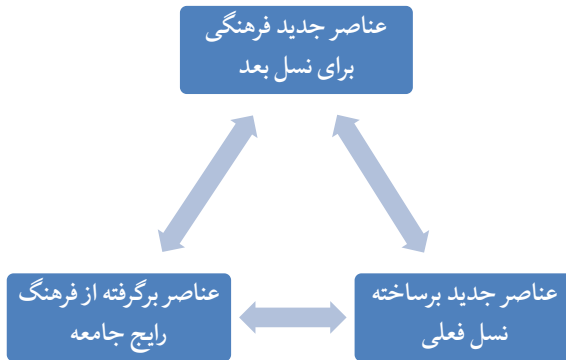
از این منظر آنچه به عنوان تغییر دیده می‌شود، صرفاً حاصل عملکرد و عاملیت نسل جدید نیست و بیش از آن که برساخته خودشان باشد، ناشی از عملکرد والدینشان و نهادهای جامعه‌پذیری هم هست. هیچ‌وقت این مطالعات وجه تداوم و امتداد فرهنگی بین نسلی را ندیده و هیچ توضیحی هم برای آن نداده‌اند. گویی اندک تغییر موجود صرفاً ارزش دیده شدن داشته‌اند و پس. اما در عمل فرهنگ به شیوه‌ای خلاقانه تداوم یا تغییر پیدا می‌کند که می‌توان از مفهوم برساخت مداوم یا بازتفسیر مستمر فرهنگ برای آن استفاده کرد.

شکل شماره ۱: الگوی سه‌لایه فرهنگی برای فهم تغییرات نسلی

سه لایه فرهنگی فوق را نه فقط والدین، بلکه سایر نهادهای اجتماعی جامعه‌پذیری هم در خودشان و در سیاست تربیتی‌شان دارند. به همین سبب لایه‌های فرهنگی را باید این‌گونه دید و این‌که در میان آن‌ها فرآیندی دائمی از بازاندیشی و بازبینی وجود دارد؛ هم در یک نسل نسبت به خودش و هم در یک نسل نسبت به نسل بعدی یا قبلی.

در نهایت، لایه سوم هم با لایه اول در ارتباط متقابل است. لذا می‌توان در مواجهه بین نسلی همیشه عناصر فرهنگی بین هر نسل نسبت به نسل قبل یا بعدش را طبق نمودار زیر دید. البته از خلال تعامل این سه ساحت، کلیت فرهنگی هر نسل یا هر گروه اجتماعی مورد بازبینی قرار می‌گیرد؛ به گونه‌ای که گاه عناصر میراث گذشته مورد بازتفسیر یا حتی حذف قرار می‌گیرند یا عناصر برساخته همان نسل مورد دست‌کاری و بازتفسیر مداوم قرار می‌گیرند و حتی در مواردی هم عناصر فرهنگی نسل جدید در نسل قبلی مورد پذیرش قرار می‌گیرند و به بخشی از حیات آن‌ها بدل می‌شوند. از این رو، عناصر فرهنگی در هر بخش از این نمودار ممکن است وارد بخش‌های دیگر هم بشود. نسل جدید می‌تواند عناصری از فرهنگ نسل قبلی که حتی کنار گذاشته شده را باز احیا کند و یا نسل جدید می‌تواند عناصر ابداعی نسل جدید را در خودش بپذیرد. بدین ترتیب، باید فهمی پویا هم در رابطه بین این بخش‌ها و لایه‌های فرهنگی داشت و هم در عناصر درونی آن‌ها که ممکن است به لایه‌های دیگر بروند.

شکل شماره ۲: تعامل بین عناصر فرهنگی نسل‌ها

۱. گیتی و جعفری روشن (۱۳۸۷)، به این تفاوت‌های نسلی در روابط خصوصی زنان توجه کرده‌اند. این مقاله تنها مقاله‌ای است که تغییر را در درونی یک نسل و در طی یک زمان و در بستر زندگی مشترک زنان با همسرانشان مورد توجه قرار داده‌اند. «با بالا رفتن مدت زندگی مشترک، باورهای غیر منطقی افزایش یافته است و مهارت‌های ارتباطی کاهش می‌یابد و سازگاری زناشویی نیز کاهش می‌یابد».

در این منطق، فهم وضعیت فرهنگ نسلی، چون مسئله پژوهش در بستر بین نسلی تعریف شده، معمولاً از شکاف نسلی، فاصله نسلی، تعارض نسلی و تضاد نسلی صحبت می‌شود. گویی برجسته بودن تفاوت به گونه‌ای است که تداوم یا شباهت کمتر مورد توجه قرار گرفته و اگر هم مطرح است در قالب اشتراک طرح می‌شود، نه در این که نسل قبلی توانسته نقاط کلیدی را در نسل جدید بازتولید کند. به همین سبب پروبلماتیک تفاوت و تغییر، سبب نوعی کژتابی در تصویر فرهنگ نسلی در جامعه ما شده است.

۳-۵. لزوم فهم پیچیده و پویا از نسل در بستر اجتماعی و تاریخی

ما عمیقاً نیازمندیم که در تحلیل هم‌زمانی درون نسلی، تمایزات و پویایی‌ها و تفکیک‌های درونی هر نسل را هم بررسی کنیم؛ این که بخش‌های مختلف یک نسل (تفکیک‌های درونی یک نسل می‌تواند برحسب متغیرهای زمینه‌ای مانند جنسیت، سن، تحصیلات، سبک زندگی و... انجام شود)، در چه چیزهایی باهم اشتراک دارند یا متفاوت‌اند و حتی میزان میل آن‌ها به نوآوری چقدر است و کدام گروه از یک نسل بیشتر بر تداوم و بازتولید کامل تأکید دارند و کدام گروه بر تغییر بیشتر تأکید دارند. در نتیجه وضعیتی بسیار پیچیده را در پیش داریم که به سادگی در دوگانه نسل قدیم سنتی و نسل جدید مدرن نه تنها قابل تقلیل نیست، بلکه حتی قابل فهم هم نیست.

آزاد (۱۳۸۲: ۴۲) به نکته مهمی در تاریخ اندیشه و تربیت اشاره می‌کند: «فلاسفه و متفکران عصر قدیم و میانی با ارائه دستورالعمل‌هایی در پی مهار و تربیت جوانان برای حضور مجدد در جامعه بوده‌اند. بدین لحاظ اخلاقیات، فرهنگ مسلط و اطاعت از نسل گذشته عناصر اصلی در فرهنگ‌پذیری جوانان معرفی شده است». نکته فوق نشان می‌دهد جوانان به دلایلی متفاوت تربیت می‌شوند و این تفاوت لزوماً و تماماً مطلوب نسل قبل نیست؛ اما لزوماً هم بدون عاملیت خواسته و ناخواسته آن‌ها نیست. به همین سبب تغییرات و میل به تغییردهندگی در جوانان از یک سو و از سوی دیگر میل به کنترل و متعهدکردن آن‌ها به نظم موجود، دو سوی یک طیف هستند: میل به تغییرات همه‌جانبه و میل به کنترل و تبعیت کامل. نیروی اول، نیروی پویایی جامعه است و نیروی دوم، نیروی بازتولید جامعه و تداوم آن و حفظ انسجام آن. نیروی انقلابی جوانی و نیروی محافظه‌کاری نسل قبل، عملاً وضعیتی را ایجاد می‌کند که جامعه قدرت چانه‌زنی و مذاکره یا حتی استقرار تدریجی و ضمنی تغییرات را امکان‌پذیر کند. زیرا چالش این دو نیرو از یک سو جوانان را در میل به

تغییر و انقلاب تعدیل می‌کند و از سوی دیگر نسل گذشته را به پذیرش برخی تغییرات وادار می‌سازد. به همین سبب گویی همیشه این رابطه و تعامل متقابل تغییر و مقاومت، ابداع و تبعیت و... زمینه پویایی فرهنگ بوده است، درحالی‌که در مطالعات نسلی عمیقاً ناقص روایت شده است. به همین سبب مطالعات نسلی بیش از آن‌که چشم‌اندازی روشن به حیات فرهنگی ایرانی و پویایی‌های آن باشند، تصویری کژتابانه را بر این فرهنگ (یا فرهنگ‌ها و خُرده فرهنگ‌های نسلی) تحمیل کرده‌اند.

منابع

- آزادارمکی، تقی (۱۳۷۲). پارادایم و جامعه‌شناسی. نامه علوم اجتماعی، ۳(۰)، ۲۹-۵۲.
- آزادارمکی، تقی (۱۳۸۶). فرآیند تغییر نسلی، بررسی فراتحلیل در ایران. دوفصلنامه پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه (جوانان و مناسبات نسلی)، ۱(۱)، ۶۸-۴۱.
- آزادارمکی، تقی (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی ایران: جامعه‌شناسی مناسبات بین نسلی. تهران: علم.
- آزادارمکی، تقی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی نسلی. مرکز مطالعات جوانان و مناسبات نسلی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- آزادارمکی، تقی و غیاثوند، احمد (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی تغییرات فرهنگی در ایران. تهران: آن.
- آقاجری، هاشم (۱۳۸۳). «انقطاع نسل‌ها، انسداد نسل‌ها» در مجموعه مقالات گسست نسل‌ها. پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- ابراهیمی، قربانعلی (۱۳۹۲). درآمدی بر جامعه‌شناسی سبک زندگی جوانان. تهران: لویه.
- احمدی، یعقوب و حامد، بیتا (۱۳۹۰). سنجش وضعیت تفاوت نسل‌ها در اَبژه‌های فرهنگی، اجتماعی (مطالعه موردی شهر کرمانشاه). جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۲(۲)، ۲۰۸-۱۸۵.
- احمدی، آرمان و احیایی، پویان (۱۳۹۰). بررسی شکاف نسلی و عوامل مرتبط با آن: دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان سراب. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۴(۴)، ۲۷-۱.
- احمدی، یعقوب و بیتا، حامد (۱۳۹۰). سنجش وضعیت تفاوت نسل‌ها در اَبژه‌های فرهنگی اجتماعی. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۲(۲)، ۲۰۸-۱۸۵.
- احمدی، یعقوب (۱۳۸۸). وضعیت دین‌داری و نگرش به آینده دین در میان نسل‌ها: مطالعه موردی شهر سنندج. مجله معرفت فرهنگی-اجتماعی، ۱(۱)، ۴۴-۱۷.
- احمدی، یعقوب و نمکی، آزاد (۱۳۹۲). فرهنگ سیاسی دموکراتیک در میان نسل‌های ایرانی: تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانی برای ایران، اقوام و استان‌های آن. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۲(۳)، ۱۵۴-۱۳۱.
- ارجمنندی، حسن و حسن‌پور، محسن (۱۳۹۲). شکاف نسلی و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی اندیمشک. مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، ۴(۱۱)، ۴۸-۲۹.
- اسمیت، فیلیپ (۱۳۸۷). درآمدی بر نظریه فرهنگی (حسن پویان، مترجم). تهران: مرکز پژوهش‌های فرهنگی.

- افراسیابی، محمدصادق (۱۳۹۲). مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان. تهران: سیما شرق.
- باقری، خسرو (۱۳۸۲). امکان و عوامل گسست نسل‌ها در نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها: رویکرد فلسفی، جامعه‌شناختی، روانشناسی، سیاسی، تاریخی و ادبی. به اهتمام علی‌اکبر علیخانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- پناهی، محمدحسین و علویون، سیدهادی (۱۳۹۷). فاصله نسلی در ایران: فراتحلیل و نقد تحقیقات پیشین. مطالعات میان‌فرهنگی، ۳۶(۳)، ۱۷۱-۱۴۷.
- پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ملی جوانان (۱۳۹۲). تهران: وزارت ورزش و جوانان.
- پیمایش جوانان و روابط خانوادگی و نسلی (۱۳۸۷). تهران: سازمان ملی جوانان.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۱). جامعه ایرانی و شکاف میان نسل‌ها. راهبرد، ۱۰(۴)، ۲۸۰-۲۶۴.
- توحیدلو، سمیه (۱۴۰۰). تغییر صورت‌بندی نسلی در جامعه ایرانی. مسائل اجتماعی ایران، ۱۲(۲)، ۳۵-۵۶.
- توکلی، مهناز (۱۳۸۱). ارزش‌های مذهبی دو نسل دختران و مادران؛ شکاف یا پیوستگی. فرهنگ قومس، ۱۹(۶)، ۱۱۲-۶۵.
- چیت‌ساز، محمدجواد (۱۳۸۶). بازشناسی مفاهیم نسل و شکاف نسلی. دوفصلنامه پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه (جوان و مناسبات نسلی)، ۱(۱)، ۱۱۲-۸۵.
- ذکایی، محمدسعید (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی جوانان ایران. تهران: آگاه.
- زواره، انسبه، شکرپیگی، عالی‌ه و آزادارمکی، تقی (۱۳۹۶). مطالعه جامعه‌شناختی تغییرات گفتمانی نسل‌های سه‌گانه خانواده ایرانی. مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۱۱(۱)، ۹۱-۶۹.
- سالزمن، فیلیپ کارل (۱۳۸۸). فهم فرهنگ (محمدامین کنعانی، مترجم). تهران: افکار.
- سهراب‌زاده، مهران (۱۳۸۸). مقایسه ذهنیت نسلی و بین‌نسلی در نسل‌های دانشگاهی پس از انقلاب اسلامی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۲(۴)، ۲۹۴-۲۶۳.
- طاهری‌دمنه، محسن و یوسفی‌همدانی، الهام (۱۴۰۲). تحلیل ادراک کودکان نسل آلفا از مشاغل آینده و دلالت‌های آن. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۶(۲)، ۶۶-۳۹.
- عبداللهیان، حمید (۱۳۸۱). عقلانیت و استدلال؛ گفت‌وگو میان نسل‌ها و زنان و مردان. زن در توسعه و سیاست، ۱(۳)، ۱۹۸-۱۸۳.
- عزتی‌لاری، ابراهیم و اردبیلی، لیلا (۱۳۸۹). مقایسه استعاره مفهومی فرزند در میان دو نسل از زنان متأهل شهر تهران. زبان و زبان‌شناسی، ۱۵(۳۰)، ۸۴-۵۱.
- علیخانی، علی‌اکبر (۱۳۸۲). نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها. تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- قانع‌راد، محمدامین، ملکی، امیر و محمدی، زهرا (۱۳۹۳). مطالعه دگرگونی فرهنگی در سه نسل دانشگاهی (مطالعه موردی: اساتید علوم اجتماعی دانشگاه‌های تهران). جامعه‌شناسی ایران، ۱۵(۱)، ۳۰-۶۴.
- کلاکی، حسن (۱۳۸۶). مقایسه ارزش‌های مذهبی دو نسل جدید و پیشین در ایران. فصلنامه مطالعات فرهنگ و ارتباطات، ۹(۲)، ۱۹۷-۱۷۱.

- کلانتری، میترا و کلانتری، عبدالحسین (۱۳۹۱). دین‌داری در نسل‌های مختلف (مطالعه موردی شهرستان ساری). مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران؛ ۱(۲)، ۲۰۰-۱۷۳.
- کوثری، مسعود (۱۳۸۷). نسل‌های ایکس، وی و زد و سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران. راهبرد فرهنگ، ۳(۳)، ۸۴-۶۵.
- کوش، دنی (۱۳۸۱). تعاریف و مفاهیم فرهنگ (فریدون وحید، مترجم). تهران: سروش.
- گیتی، سوگل و جعفری‌روشن، مرجان (۱۳۹۷). مقایسه باورهای غیرمنطقی، مهارت‌های ارتباطی و سازگاری زناشویی در سه نسل از زنان تهرانی. آموزش، مشاوره و روان‌درمانی (تعالی مشاوره و روان‌درمانی). ۷(۲۸)، ۴۹-۳۰.
- گیتس، کلیفورد (۱۴۰۲). تفسیر فرهنگ‌ها (محسن ثلاثی، مترجم). تهران: ثالث.
- لطفی‌زاده، عباس، زاهدی، محمدجواد و گلابی، فاطمه (۱۳۹۷). مدرن‌شدن زنان و صمیمیت زناشویی (مطالعه سه نسل از زنان تبریز). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۷(۲)، ۲۵۳-۲۲۷.
- مجتهدنژادکاشانی، سیدسالار و قوامی، نسربین‌السادات (۱۳۹۱). دوگانه زائر-سیاح در تجربه زیسته سه نسل: مورد مطالعه: کارکنان دانشگاه شهید بهشتی. مطالعات اجتماعی ایران، ۶(۳ و ۴)، ۵-۲۶.
- محدث، سیدمجتبی (۱۳۷۸). وضعیت نسل دوم زنان مهاجر و مسلمان ساکن سوئد. اسلام و غرب، ۲۷، ۲۷-۲۱.
- مددپور، محمد (۱۳۸۲). «صورت‌های نوعی گسست نسلی و فرهنگی» در علی‌خانگی، علی‌اکبر: نگاهی به پدیده گسست نسل‌ها. تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- مظاهری‌سیف، حمیدرضا (۱۳۸۴). تعریف نسل سوم. زمانه، ۴(۳۱ و ۳۲)، ۵۳-۴۵.
- معیدفر، سعید (۱۳۸۳). شکاف نسلی یا گسست فرهنگی. نامه علوم اجتماعی، ۲۴(۲۴)، ۸۰-۵۵.
- موسوی، میرحسین و آذری، بتول (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی تله فقر در نسل‌های تحصیلی در ایران. مجلس و راهبرد، ۲۲(۸۴)، ۱۹۵-۱۵۷.
- نیازی، محسن و کارکنان نصرآبادی، محمد (۱۳۸۶). تبیین جامعه‌شناختی پدیده شکاف نسل‌ها و علل و عوامل آن. مجله سیاست داخلی، ۱(۲)، ۲۱۱-۱۸۵.
- نیک‌پرور، فاطمه، پناغی، لیلی و ظاهری، محمدعلی (۱۳۹۰). تغییر ملاک‌های ازدواج در سه نسل: ارائه یک مدل زمینه‌ای مقدماتی. خانواده پژوهی، ۷(۲)، ۲۰۵-۱۸۷.
- یزدانی، عنایت‌الله و قادری، علی (۱۳۹۰). شکاف نسل‌ها؛ بررسی جامعه‌شناختی فاصله نسل‌ها از انقلاب اسلامی تاکنون. مطالعات انقلاب اسلامی، ۸(۲۴)، ۲۳۸-۲۰۷.
- یکتاپرست، مدینه، اسعدی، سمانه و رحیمی، مهدی (۱۳۹۹). بررسی تغییرات در سبک‌های فرزندپروری ادراک شده در طول چهار نسل متوالی. فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، ۱۵(۵۱)، ۷۰-۵۵.
- یوسفی، نریمان (۱۳۸۳). شکاف بین نسل‌ها: بررسی تجربی و نظری؛ تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.

References (in Persian):

- Abdollahian, Hamid (2002). Rationality and Reasoning; Dialogue between Generations and Men and Women. Women in Development and Politics, 1(3), 183-198.

- Afrasiabi, Mohammad Sadeq (2013). *Studies on Social Networks and Youth Lifestyle*. Tehran: Simay Shargh.
- Aghajari, Hashem (2004). "Geneartioanl Disconnection or Generational Continuity" *Collection of Articles on Generational Breaks*. Research Institute for Humanities and Social Studies, Jihad University.
- Ahmadi, Arman & Ehyayi, Pouyan (2011). *Examining Generational Gap and Related Factors: High School Students in Sarab County*. *Cultural Research*, 4(4), 1-27.
- Ahmadi, Yaqoob & Hamid, Beita (2011). *Measuring the Status of Generational Differences in Cultural and Social Objects: A Case Study of Kermanshah City*. *Applied Sociology*, 22(2), 185-208.
- Ahmadi, Yaqoob & Hamid, Beita (2011). *Measuring the Status of Generational Differences in Cultural and Social Objects*. *Applied Sociology*, 22(2), 185-208.
- Ahmadi, Yaqoob & Namaki, Azad (2013). *Democratic Political Culture Among Iranian Generations: Secondary Analysis of Global Values Survey Data for Iran, Ethnicities, and Provinces*. *Applied Sociology*, 22(3), 131-154.
- Ahmadi, Yaqoob (2009). *The Status of Religiosity and Attitudes Toward the Future of Religion Among Generations: A Case Study of Sanandaj City*. *Journal of Cultural-Social Awareness*, 1(1), 17-44.
- Alikhani, Ali Akbar (2003). *A Look at the Generation Gap Phenomenon*, Tehran, Jihad Daneshgahi Humanities and Social Sciences Research Institute.
- Arjomandi, Hassan & Hasanpour, Mohsen (2013). *Generational Gap and Social and Cultural Factors Affecting It Among Students of Islamic Azad University in Andimeshk*. *Quarterly Journal of Youth Sociological Studies*, 4(11), 48-29.
- Azadarmaki, Taghi & Ghafari, Gholamreza (2004). *Generational Sociology*, Center for Youth Studies and Generational Relations, Tehran: Research Institute for Humanities and Social Studies, Jihad University.
- AzadArmaki, Taghi & Ghayasvand, Ahmad (2004). *Sociology of Cultural Changes in Iran*; Tehran: Aan Publications.
- Azadarmaki, Taghi (1993). *Paradigm and Sociology*. *Journal of Social Sciences*, 3(0), 29-52.
- Azadarmaki, Taghi (2007). *The Process of Generational Change: A Meta-Analysis in Iran*. *Biannual Journal of Youth Research, Culture and Society (Youth and Generational Relations)*, 1(1), 41-68.
- Azadarmaki, Taghi (2010). *Sociology of Iran: Sociology of Intergenerational Relations*. Tehran: Elm.
- Bagheri, Khosrow (2003). "The Possibility and Factors of Generation Gap" in *Looking at the Phenomenon of Generation Gap: Philosophical, Sociological, Psychological, Political, Historical and Literary Approaches*, by Ali Akbar Alikhani, Research Institute of Humanities and Social Sciences, Jihad Daneshgahi
- Chitsaz, Mohammad Javad (2007). *Recognizing the Concepts of Generation and Generation Gap; Youth*. *Culture and Society Research (Youth and Generational*

- Relations), 1(1). 85-112.
- Ebrahimi, Ghorbanali (2013). *An Introduction to the Sociology of Youth Lifestyle*. Tehran: Loya.
 - Ezzati Larsari, Ebrahim & Ardabili, Leila (2009). Comparison of the Conceptual Metaphor of Child among Two Generations of Married Women in Tehran. *Language and Linguistics*, 15(30), 58-84.
 - Ganei Rad, Mohammad Amin, Maleki, Amir & Mohammadi, Zahra (2014). A Study of Cultural Transformation in Three Academic Generations (Case Study: Social Science Professors in Tehran Universities). *Iranian Sociology*, 15(1), 30-64.
 - Geertz, Clifford (2014). *Interpretation of Cultures* (Mohsen Salasi, Translator). Tehran: Sales.
 - Gitti, Sogol & Jafari Roshan, Marjan (2018). Comparison of Irrational Beliefs, Communication Skills and Marital Adjustment in Three Generations of Tehrani Women. *Education, Counseling and Psychotherapy (Excellence of Counseling and Psychotherapy)*, 7(28), 30-49.
 - Kalaki, Hassan (2007). Comparing the Religious Values of Two New and Previous Generations in Iran. *Quarterly Journal of Culture and Communication Studies*, 9(2), 171-197.
 - Kalantari, Mitra & Abdolhossein Kalantari (2012). Religiosity in Different Generations (Case Study of Sari County). *Journal of Social Studies and Research in Iran*, 1(2), 173-200.
 - Kowsari, Masoud (2008). Generations X, Y & Z and Cultural Policymaking in Iran. in *Journal of Cultural Strategy*, 3(3), 65-84.
 - Kush, Danny (2002). *Definitions and Concepts of Culture* (Fereydoon Vahida, Translator). Tehran: Soroush
 - Lotfizadeh, Abbas, Zahedi, Mohammad Javad, & Golabi, Fatemeh (2018). Modernization of Women and Marital Intimacy (A Study of Three Generations of Tabriz Women). *Social Studies and Research in Iran*, 7(2), 227-253.
 - Maddapour, Mohammad (2003). "Forms of a Generational and Cultural Break" in Alikhani, Ali Akbar: *A Look at the Phenomenon of Generational Break*, Tehran, Jihad Daneshgah Humanities and Social Sciences Research Institute.
 - Mazaheri Seif & Hamid Reza (2005). Definition of the Second Generation. *Zamaneh*, 4(31-32), 45-53.
 - Moaidfar, Saeed (2004). Generation Gap or Cultural Break. *Social Sciences Letter*, No. 24(24), 55-80.
 - Mohaddes, Seyed Mojtaba (2010). The Status of the Second Generation of Immigrant and Muslim Women Living in Sweden. *Islam and the West*, 27, 21-27.
 - Mojtahednejad Kashani, Seyed Salar & Ghavami, Nasrin Al-Sadat (2012). The Pilgrim-Tourist Duality in the Lived Experience of Three Generations: Case Study: Shahid Beheshti University Staff. *Iranian Social Studies*, 6(3-4), 5-26.
 - Mousavi, Mir Hossein & Azari, Batoul (2015). A comparative study of the poverty

- trap in the educational generations in Iran. *Majles and Strategy*, 22(84), 157-195.
- Niazi, Mohsen & Staff Nasrabadi, Mohammad (2007). A sociological explanation of the generation gap phenomenon and its causes and factors. *Domestic Politics Journal*, 1(2), 185-211.
 - Nikparvar, Fatemeh, Panaghi, Leili & Zahiri, Mohammad Ali (2011). Changing marriage criteria in three generations: presenting a preliminary contextual model. *Family Studies*, 7(2). 187-205.
 - Panahi, Mohammad Hossein & Seyyed Hadi Alaviyoun (2018). Generation Gap in Iran: Meta-Analysis and Critique of Previous Research. *Intercultural Studies*, 36(3), 147-171.
 - Salzman, Philip Carl (2009). *Understanding Culture* (Mohammad Amin Kanani, Translator). Tehran: Afkar.
 - Smith, Philip (2008). *An Introduction to Cultural Theory* (Hassan Pouyan, Translator). Tehran: Cultural Research Center.
 - Sohrabzadeh, Mehran (2009). Comparing Generational and Intergenerational Mentality in University Generations after the Islamic Revolution. *Iranian Cultural Research Quarterly*, 2(4), 263-294.
 - Survey of National Youth Values and Attitudes (2013). Ministry of Sports and Youth.
 - Survey of Youth and Family and Generational Relations (2010). Published by the National Youth Organization.
 - Taheri Demneh, Mohsen & Yousefi Hamedani, Elham (2019). Analysis of the Perception of "Generation Alpha" Children of Future Careers and Its Implications. *Iranian Cultural Research Quarterly*, 16(2), 39-66.
 - Tajik, Mohammad Reza (2012). Iranian Society and the Gap between Generations. *Strategy*, 10(4), 264-280.
 - Tavakoli, Mahnaz (2013). Religious Values of Two Generations of Daughters and Mothers; Gap or Continuity. *Farhang Qoomes*, 6(19), 65-112.
 - Tohidlo, Somayeh (2013). Change in Generational Formation in Iranian Society. *Social Issues of Iran*, 12(2), 35-56.
 - Yazdani, Enayatollah & Ghaderi, Ali (2011). Generation gap; a sociological study of the generation gap from the Islamic Revolution to the present. *Islamic Revolution Studies*, 8(24), 207-238.
 - Yektaparst, Medina, Asaadi, Samaneh & Rahimi, Mehdi (2010). A study of changes in perceived parenting styles over four successive generations. *Quarterly Cultural-Educational Journal of Women and Family*, 15(51), 55-70.
 - Yousefi, Nariman (2004). *The Gap Between Generations: An Empirical and Theoretical Study*; Tehran: Jihad Daneshgahi Humanities and Social Sciences Research Institute.
 - Zavareh, Ansiyeh, Shekarbeigi, Alieh & Azadarmaki, Taghi. (2017). A Sociological Study of Discursive Changes in the Three Generations of the Iranian Family. *Iranian Journal of Social Studies, First Special Issue on Family Sociology*, 1(11), 69-91.
 - Zokai, Mohammad Saeed (2009). *Sociology of Iranian Youth*; Tehran: Agah.

